سيخورمه

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسیار: بەدران ئەحمەد حەبیب

***

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر

سیخورمه

نووسینی:

سمایل قاسمی

ناوی کتێب: سیخورمە
نووسینی: سمایل قاسمی
بڵاوکراوەی ئاراس – ژمارە: ٦٣٤
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: سەنگەر عەبدولقادر
بەرگ: مریەم موتەقییان
پیت لێدان: بەسۆز هیمداد
هەڵەگری: شێرزاد فەقێ ئیسماعیل
چاپی یەکەم، هەولێر – ٢٠٠٧
لە کتێبخانەی گشتیی هەولێر ژمارە (٦١٥)ی ساڵی ٢٠٠٧ی دراوەتێ

تەنز

تەنز کە وشەیەکی عارەبییە، لە فەرهەنگدا بە مانای تانەو تەشەرە و بە یەکێك لە شێوازەکانی دەربڕینی مەبەست دەگوترێ، کە وێژەر بە زمانێکی شیرن و بزاوی، بە مەبەستی چاکسازی، لە پەردەدا بابەتێك دەخاتە بەر رەخنە. ئەگەر چی زۆر جار پێکەنینی تەنز، بزەیەکی تاڵە و بە واتایەکی تر، کوڵی گریانە و نووسەر یا وێژەر، بەرگی پێکەنینی لەبەر دەکا.

کەواتە تەنز نە بەتەنێ گاڵتە و جەفەنگە و نە تەوس و تانە، هەرچەندە وشەی «تەوس» لە بابەت بێژ و ماناوە، زۆر شێوەی «تەنز» دەدا و وێدەچێ گۆڕاوی وشەی تەنز بێ و لە زمان خوێندەوارە عارەبی زانەکانەوە کاتی خۆی ئاوەکیی زمانی کوردی بووبێ و لە باری بێژکردنەوە ئەو ئاڵوگۆڕەی بە خۆیەوە دیبێ.

جیاوازیی تەنز لەگەڵ گاڵتە ئەوەیە کە گاڵتە، تەنیا بۆ بزەی لێوە و ئامانجێکی تری نییە" بەڵام تەنز لەگەڵ بزە و پێکەنین، ئامانجی چاکسازیی تێدا و تەنیا بۆ پێکەنینی رووت نییە" فەرقی تەنز و فڕیش لەوەدایە کە فڕهاوێشتن بە پێچەوانەی تەنز، قسەی سووك و نێو و نیتکە لێ هەڵدانی لایەنی بەرباسە بۆ سووکایەتی پێکردن، بەڵام تەنز تەنیا رەخنە لە کردەوە چەوت و دزێوەکان دەگرێ و کەسایەتیی لایەن دەپارێزێ. هەروەها جیاوازیی تەنز لەگەڵ تەوس و تانە، لەوەدایە کە تەوس و تانە، لۆمە و سەرکۆنەیەکی ڕق و قیناوییە، کەچی تەنز هەر وەکو گوتمان، بە زمانێکی شیرین و بزاوی، رەخنە دەگرێ و گەندەڵییەکان لە پەردەدا دەسنیشان دەکا و لەو رەخنانەشدا، ئامانجی چاکسازییە، نەك شکاندنی لایەنی بەر رەخنە و بەس. بە قەولی یەکێك لە تەنزنووسە

فارسەکانی سەردەم: «تەنز لە خەو راپەڕاندنی نووستووە، بە پەلکی گوڵ، نەك بە دار و کوتەك».

جێی ئاماژەیە کە تەنز و گاڵتە و تەوس، گەلێ جار ئەوەندە لێك نزیك دەبنەوە و تێکەڵ دەبن کە کێشانی سنوورێك لە نێوانیاندا، کارێکی دژوارە و لێك هەڵاواردنیان ئەستەمە. کە ئەوەش دەگەڕێتەوە سەر ئەو ڕاستییە، کە ئەو بابەتانەش وەك زۆربەی باسە زەینییەکانی تر، رێژەیین و پێوەری ناسینیان لەلای کەسانێکی بە بیروبڕوا و فەرهەنگی جیاوازەوە، یەکسان نییە. هەڵبەت بۆ دیاریکردنی ژانری دەقێك، دەبێ نووسراوەکە بە خڕوپتوونی لە بەر چاو بگیرێ نەك بەتەنێ کۆپلە یا بەشێکی هەڵبڕاو لە دەق.

دیارە تەنزیش وەك دیاردەکانی تری وێژە، هەڵقوڵاوی بیر و هزری ئەو کۆمەڵەیە، کە تێیدا سەرهەڵدەدا و بە واتایەکی تر ڕیشەی تەنز لە فەرهەنگ و دابونەریتی کۆمەڵدایە. هەر بۆیەشە تەنزی دوو کۆمەڵی لێك دوور لە باری فەرهەنگییەوە، جیاوازیی بنەڕەتییان هەیە و ئەو کۆمەڵگایانەی کولتووریان لەگەڵمان جیاوازە، تاموچێژێکی ئەوتۆ لە تەنزەکانیان ناکەین و کەمتر وەبەر دڵمان دەکەون. چون لە دوو کولتووری جیادا عورف و عادەت و گەلێ جار بەهاکانیش هاوبەش نین و تەنانەت وا هەڵدەکەوێ بەهاکان دژ بە یەکتریش بن″ یانی ئەوەی لە کۆمەڵگایەکدا بەهایە، لەوی تردا وەك دژە بەها سەیر دەکرێ.

بۆ وێنە ئەگەر کابرایەکی سکاتلەندی چیرۆکێکی کوردی بخوێنێتەوە کە کابرایەك لە قاوەخانەدا خۆی دەخافڵێنێ تا لە بەرامبەر هەواڵێکیدا دەست بۆ گیرفانی نەبا، رەنگە وەك تەنزێك چێژی لێ نەکا. چون دابونەریتی وان لەو جێگایەدا، لەگەڵ ئێمە جیاوازە.

دیسان ئەوەش جیا لەو بەشانەی تەنزە کە لەسەر بناغەی وێژە و

فۆلکلۆری زمانی سەرەکی، یان تەنانەت لەسەر ڕێنووسی زمانەکە پێکدێن و وەك دەڵێن: بۆ وەرگێڕان مل نادەن. کە ئەو بەشانە تەنیا لەو بارەدا تەنزیان هەیە کە پێی نووسراون و لە وەرگێڕاندا، محاڵە لایەنی تەنزەکەیان بمێنێ، مەگەر زمانی دووهەم زۆر لە زمانی هەوەڵ نزیك بێ و ئەو وشە و ڕستانەی تەنزەکەیان لێ سازکراون لە هەر دوو زماندا هاوبەش بن″ کە ئەوەش کەم هەڵدەکەوێ.

بۆ وێنە″ مامۆستا حەقیقیی ڕەحمەتی گێڕاویێتیەوە کە: «ماوەیەك بوو بەدوای قەباڵەیەکی ملکیدا دەچوومە مەحکەمەی قازی عەلی (باوکی پێشەوا) و قەباڵەکە نەدەدۆزرایەوە. تا ڕۆژێك پێشەوای ڕەحمەتی هەواڵی قەباڵەکەی لە باوکی پرسی و قازی عەلی گوتی: هەر لێی دەگەڕێم و نایبینمەوە. پێشەوا فەرمووی: بابە! دەبێ بۆی بگەڕێی، نابێ لێی بگەڕێی!»

دیارە لە کوردیدا «لێ گەڕان» بە دوو مانای «بەدوودا گەڕان» و «وەپشتگوێ خستن»، ئیهامە و ماناکانیشی دژبەیەکن. بەڵام بارتەقای ئەو وشەیە لە زمانێکی تردا ئەو تایبەتمەندییانەی نییە.

***

شێوازی تەنز زیاتر ئەو بابەتانە دەگرێتە خۆی کە دەسەڵات یان دابونەریت ئیزنی دەربڕینی ڕاستەوخۆیان پێ نادا و تەنزنووس لە پەردەدا، ناڕاستەوخۆ دەیان درکێنێ و لە تەنگژەدا، ڕێی دەربازبوون بۆ خۆی دێڵێتەوە. هەر بۆیە ئەو کۆمەڵگایانەی لە باری دابونەریتەوە داخراوترن، بەو مانایەی کە عەیب و عار و ڕووبینی لە واندا پترە، مەیدانی تەنزنووسیان ئاوالاترە (وەکو ولاتانی خاوەن فەرهەنگی ڕۆژهەلاتی). هەروەها لەو ولاتانەی ئازادیی دەربڕینی بیروڕا کەمە، تەنز نووس دەتوانێ بەشێك لەو بابەتانەی جەغزی سووریان لە دەورکێشراوە، وەك هەوێنی تەنزەکانی بەکاریان بێنێ و لە پەردەدا بیانخاتە بەر ڕەخنە و

تەنزی بە تامیان لێ بخولقێنێ. کە ئەو دەرەتانە بۆ تەنزنووسی وڵاتە ئازادەکان کەمتر دەست دەدا (تەنزی سیاسی).

لە کوردەواریدا بەو پێیەی کە کۆمەڵگاکەمان لادێیی بووە و تەنانەت لەوەپێش شارەکانیشمان زۆربەیان جەماوەریان بە ڕادەیەك نەبووە کە خەڵکەکەی یەکتر نەناسن، دابونەریتی پڕشەرم و ڕوودەربایەسی بەسەریدا زاڵە و دیارە لە هەڵسوکەوت لەگەڵ ناسیاودا شەرم و ڕووبینی پترە" کە ئەو شەرم و ڕووبینییە بووەتە هۆی ئەوەی خەڵك لە ڕوویان هەڵنەیە؛ بەعزە بابەت و ڕەخنەیەك ڕاستەوخۆ دەربڕن، بەڵکو لە پەردەدا بیاندرکێنن. هەر بۆیە ئەگەر لەبەر باو نەبوونی پەخشان نووسین بە زمانی کوردی، تەنزی نووسراومان کەمە، بەڵام نەزیلە و پەند و مەسەلی تەنزاویمان لە وێژەی زارەکیدا زۆرە، کە ناڕاستەوخۆ و لە پەردەدا مەبەست دەدرکێنن. بۆ وێنە:

«کەری پێنج قرانی، هەر جاشکی دوو ریاڵیی دەبێ!
بە هەڵوا هەڵوا، دەم شیرین نابێ!
ڕێوی بۆ خۆی لە کونەوە نەدەچوو، هەژگەڵێکیشی لە کلکی دەبەست!
هەرکەس کەر بێ، ئێمە کورتانین! ..»

***

وێ دەچێ پێشینەی مێژوویی شێوازی تەنز، چی وا لە شێوازی ئاسایی کەمتر نەبێ. چون شاعیران و نووسەرانی رابردوو بەگشتی ئەگەر بابەتی سەربەخۆشیان بە تەنز نەگوتبێ، کەمتر وایە لە شوێنەوارە ئاساییەکانیاندا بۆ زاخاوی مێشك و بزەی لێو، ڕەگەی تەنزیان تێ ناویشتبێ. بەڵام دەکرێ بڵێین شێوازی تەنز، چ لە ڕابردوو چ لەو سەردەمەدا، بە بەراورد لەگەڵ شێوازی ئاسایی، بارستاییەکی کەمتری لە نووسراوەکان (چ شیعر و چ پەخشان) بۆ خۆی تەرخان کردووە، کە ئەو ڕێژەیە هەر تایبەت بە زمانێکیش نییە و لە هەموو زمانەکاندا کە بەراوردی

بکەین، بە هەندێك کەم و زیادەوە هەر بەم جۆرەیە. دیارە هۆیەکانیشی دەگەڕێتەوە سەر ئەوەی کە شێوازی ئاسایی بۆ دەربڕینی هەموو مەبەستێك دەبێ. بەڵام هەموو بابەتێك ناخرێتە چوارچێوەی تەنزەوە. بۆ وێنە چەمکێکی زانستی لەگەڵ شێوازی تەنز ناگونجێ یاخود بابەتێکی پیرۆز، یان کۆستێکی گەورە، لێدوانیان بە تەنز ناڕەوایە، مەگەر بە وردبینییەوە پیرۆزیی بابەتەکە نەژاکێنرێ و لە کۆستەکانیشدا ڕەخنە بەرەو ڕووی هۆکارەکان بکرێتەوە. دوامینی ئەوانەش تەنزنووسین تایبەتمەندیی خۆی هەیە و هەموو ئەو کەسانەی بە شێوازی ئاسایی دەنووسن، ڕەنگە نەتوانن لە شێوازی تەنزدا وەك نووسراوە ئاساییەکانیان سەرکەوتوو بن.

دیارە دیسان شێوازی تەنز، چ لە باری خوێنەر و چ لە باری نووسینەوە لە بەراورد لەگەڵ، ڕابردوو، بەرەو گەشەسەندنە. کە یەکێك لە هۆیەکانی ئەو گەشەیە، وەك هەموو لایەنەکانی تری وێژە، زۆربوونی خوێندەوارە. ئێستا کە بە پێچەوانەی ڕابردوو، زۆربەی خەڵك خوێندەوارە″ هەر بەو پێیەش سروشتییە لایەنگری تەنز چ بۆ نووسین و چ وەك خوێنەر لە ڕابردوو زیاتر بێ. هەروەها سەرهەڵدانی تەنزی ڕۆژنامەیی، یەکێکی تر لە هۆکارەکانی پەرەگرتنی ئەو شێوازەیە، چون لە ڕابردوودا لەبەر نەبوونی ڕۆژنامە و گۆڤار، ئەو تەنزە زارەکییانەی کە لەسەر هەواڵەکانی ڕۆژانە ساز دەبوون، دەرەتانی بڵاوبوونەوەیان نەبوو و سەردەمیان بەسەردەچوو و هەر لەو ناوچانەی لە دایك دەبوون، دەمردن و نەدەنووسرانەوە. بەڵام ئیستا بەهۆی لە دەستدا بوونی ڕۆژنامە، ئەو تەنزانە، کە بارستاشیان کەم نییە، دەنووسرێنەوە و بڵاودەبنەوە.

هەڵبەت ئەگەر شێوازی تەنز، هەروەکو گوتمان لە بەراورد دەگەڵ شێوازی ئاساییدا، بەربەستە و ئەو پانتایی و ئاواڵاییەی شێوازی ئاسایی نییە″ بەڵام لە هەمبەر ئەو بەربەستییەدا خاوەنی چەند خاڵێکی تایبەتە کە لە سەرووی شێوازی ئاساییەوە جێی دەکاتەوە. ئەو خاڵانەش ئەوانەن:

١- مانەوەی پتر لە زەیندا:

تەنز کە بە زمانێکی شیرن دەگوترێ، پتر لە زەیندا دەمێنێتەوە و تەنانەت زۆرجار خەڵك بابەتە تەنزەکان وەك نوکتەیەك بۆ یەکتر دەگێڕنەوە. کە ئەو شیرنی و پەرەپێدانە لە شێوازی ئاساییدا نییە.

٢- پێخۆر بە وەختەوە:

زۆربەی چوارچێوەکانی تەنز کورت دادەڕێژرێن و پێویستییەکی ئەوتۆیان بە پێشەکی و درێژدادڕی نییە. گەلێ جار تەنزنووس بە ڕستەیەك یان دیرەشیعرێك مەبەستی خۆی بە باشی دەردەبڕێ و کاتی خوێنەری سەرقاڵی ئەو سەردەمە کەمتر دەگرێ و بەو جۆرە دەست بە وەختەوە دەگرێ.

٣- ماندوو نەکردن:

چون شێوازی تەنز پێکەنینییە و وەك شێوازی ئاسایی وشك نییە. خوێنەر نە تەنیا لە خوێندنەوەی ماندوو نابێ، بەڵکو خوێندنەوەی تەنز وەك حەسانەوەیەك لە نووسراوە ئاساییەکان سەیر دەکا.

٤- کاریگەریی پتر:

چون تەنز لەگەڵ گاڵتە و پێکەنین تێکەڵە و ڕاستەوخۆ زەق ڕەخنە ناگرێ، لایەنی بەر ڕەخنە کەمتر لێی هەڵدەبەزێتەوە و لادەگرێ و، هاسانتر ڕەخنەکان دەسەلمێنێ.

٥- دەرەتانی تایبەت:

هەرچەند تەنز لە بابەت پانتایی باسەکاندا لە شێوازی ئاسایی بەرتەسکترە، بەڵام بەعزە بابەتێکی سیاسی و تەنانەت کولتووریش هەن، کە لە زۆر کۆمەڵدا بە زمانی ئاسایی باسکردنیان باسی سەرە و تەنیا بە زمانی تەنز و لە پەردەدا دەرەتانی باسکردنیان هەیە و دەکرێ بخرێنە بەر ڕەخنە.

***

شێوە و ئامرازەکانی تەنز

شێوازی تەنز بەگشتی لەسەر بناغەی گۆڕینی عادەت و کولتووری باو پێکدێ و بە چەندین شێوە و کەرەسەی جۆراوجۆر دادەڕێژرێ، کە لە کورتە تەنزەکاندا زۆر جار تەنیا کەرەسەیەك بەسە" بەڵام بۆ داڕشتنی تەنزە دوور و درێژەکـان، وەك چـیـرۆك و رۆمـان، کـەرەسەی زیـاتـر پـێویستـە و تـا تـەنزنووس لـە بـابـەتـەکـەیدا کـەرەسـەیـەکی پتری لـەکار کردبێ، تەنزەکەی پتەوتر دەبێ.

هـەڵـبـەت جێی ئـامـاژەیـە کـە ئـەگـەر بـابـەتێك ڕەخـنـەی بـە ئـومێدی چاکسازی لە پشتەوە نەبێ، بەو کەرەستانەوە لە خانەی تەنزدا جێ ناگرێ و بە گاڵتەیەکی شاراوە، یان تانە و تەشەری ڕووت دەژمێردرێ.

ئەو شێوە و کەرەستانەی کە بۆ داڕشتنی تەنز بەکاردەبرێن، دوو بەشن: بەشێکیان لەگەڵ ئەو زمانەی پێی نووسراون یان وێژە و فۆلکلۆرەکەی ڕاستەوخۆ پێوەندییان هەیە و لە وەرگێڕاندا باری تەنزیان دەفەوتێ، کە ژمـارەشیـان کـەم نـیـیـە، هـەر بۆیـە تـەنزنـووس تـا لـە وێژە و فـۆلـکـلـۆری زمانەکەی ئاگادارتر بێ، لە کارەکانیدا سەرکەوتووترە.

بەشەکەی تر، ئەو شێوە و کەرەستانەن کە ڕاستەوخۆ پێوەندییان بە زمان و وێژە نییە و لە وەرگێڕاندا بە پێچەوانەی بەشی هەوەڵ، باری تـەنزیـان کـەمتـر دەفـەوتـێ. مـەگـەر دابـونـەریت و بـایـەخـەکانی نـاوەڕۆکی تەنزەکە، لە زمانی دووهەمدا لەگەڵ زمانی هەوەڵ جیاواز بێ.

ئەلف-ئەو شێوە و ئامرازانەی پێوەندیی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ زمان و وێژەدا هەیە:

١- لاسایی: (Parody)

لەو شێوەیەدا تەنزنووس لە چوارچێوەی شیعر، پەخشانی بەنێوبانگ،

بەیت و گۆرانی یان هەر بابەتێکی وێژە و فۆلکلۆریی ناسراوی تر، تەنانەت قالبە عورفییەکانی وەك نامە و ئاگاداری، کەڵك وەردەگرێ و مەبەستی خۆی لە یەکێك لەو چوارچێوانەدا دادەڕێژێ و چون چوارچێوەکە بۆ خوێنەر ئاشنایە و بە ناوەڕۆکێکی ترەوە لەگەڵی ڕاهاتووە، ئەو نێوئاخنە تازەیە، نائاسایی دەنوێنێ و تەنزێکی شیرنی لێ دەردەچێ (لە لاسایی شیعردا کێش و قافیە دەپارێزرێ). بۆ وێنە:

ئەلف- شیعر:

«جۆگەلەی خوێنە لەناو دیدەیی گریانمدا

زۆر لە مێژە نییە هیچ ئانە لە گیرفانمدا

من کە دەموت نییە شۆخێ کە دڵم بڕفێنێ

گۆشت بزن هات و بە جارێ سەر و سامانم دا...»

کە مامۆستا هێدی لاسای ئەو غەزەلەی نالیی کردووەتەوە:

«جۆشش و تابە لەنێو دیدەیی گریانمدا

چ تەنوورێکە لە تەندوورەیی تۆفانمدا...»

ب- بەیت:

سەحەر خانم کە گۆشت قازەکەی لە سەهۆڵداندا لەبەر هەڵبڕانی ناوادەی کارەبا، بۆگەن بووە، لەسەر کێش و قالبی بەیتی سوارۆ، ئاوا بە قازەکەی هەڵدەڵێ:

«...دەوەرە قازۆ بەشقی خودا و ڕەسووڵان

سووکە سەفەرێکت لەبەرە بۆ نێو یەخچاڵێ

ڕەبی قازی من بە دوور بی لە تەشەنێ

لە کووژانەوەی فرێزەرێ

لە توانەوەی سەهۆڵی دەبەدەنێ ...»

(سروە ژمارە، ١٩، قازۆ، ئەحمەد قازی)

ج- گۆرانی: وەك ئەو گۆرانییانەی لە بەرنامە تەنزەکاندا لەسەر قاڵب و

ئـاهـەنگی ئـاوازە كوردییـەكـان دادەنرێن. بـەڵام نـاوەرۆكیـان دەگۆڕن (ئەو بڕگەیە ئەگەر بۆ مەبەستێكی بەرزی مرۆڤایەتی نەبێ، زەرەدی پترە لە قازانج)

٢- هێنانەوەی پەند و مەسەل و شیعرە بەنێوبانگەكان:
پەند و مەسەل و شیعرە ناسراوەكان، ئامرازگەلێكی ترن كە تەنزنووس دەتوانێ راستەوخۆ، یان بە دەسكارییەكی كەمەوە، لە جێی خۆیدا بیانهێنێ و مەبەستی بەوان دەربڕێ. هەڵبەت ئەو بڕگەیە زیاتر بۆ تەنزی زارەكی یان تیزتێگرتن بەكاردەبرێ.

ئەلف- شیعر (بێ دەسكاری): بۆ بەرێكردنی دەسەڵاتدارێكی هەق كوژ، كە خەڵك و خوا لە دەستی وە زاڵە هاتوون، دەكرێ بەو بەیتەی نالی داخی لەسەر دڵ دانێی:

«*هەرچەندە كە عومری خزر و جامی جەمت بوو*
چونكە ئەمەلت زۆرە چ عومرێكی كەمت بوو»

ب- شیعر(بەدەسكارییەوە): بۆ كەسێك كە بەرژەوەندی جەماوەر لەپێناو قازانجی خۆیدا لە ژێر پێ دەنێ،ئەو شیعرەی مامۆستا هێمن دەپێكێ:

«*چ سپڵەن ئەو كەسانەی گورگەمێشن*
كەلاك بۆ گورگی برسی ڕادەكێشن»

ج- پەند و مەسەل: بۆ دەسەڵاتدارێكی كە لە هەوەڵی كارەوە خەڵكی لە خەركەمان ناوە، بەڵام بۆ فریودان قەیسی هەڵدەڕێژێ، ئەو پەندە جێ دەگرێ:

«*ساڵی خۆش بە بەهاری ڕا دیارە*»

٣- قسەی دووسەر:
لە كاركردنی قسەی دووسەر، شێوەیەكی ترە كە تەنزنووس بە كاری دەبا و قسەیەكی وا دەكا دوو مانای هەبێ" یەكێ ڕوون و ئاسایی ئەویتر ون، هەڵگری باری ڕەخنە. ئامرازەكانیشی بریتین لە: ئیهام، شێوە ئیهام، كینایە (دركە).

ئەلف–ئیهام: تەنزنووس لە نووسراوەکەیدا وشەیەك بەکاردێنیٚ کە لەو جێگەیەدا دوو مانای جیاواز دەگەیەنیٚ و یەکیان ئاسایی و ئەویتر هەڵگری ڕەخنە و تەنزە. بۆ وێنە:

«فەرق لە مابەین روبـ(دۆشاو)ی خۆماڵی و روبـ(دۆشاو)ی کابان:

– دۆشاوی خۆماڵی: ساڵیٚ جارێك لە ماڵان دروست دەکریٚ، دەچیٚ لە کوپەڵە و دەفر و ئامانەوە و هەست و خوستی نامێنیٚ.

– دۆشاوی کابان: بە قاعیدە هەموو مانگان لایەکی مەهاباد سوور هەڵدەگێڕیٚ و چ وڵاتی ناهێڵیٚ».

(سروە، ژ.١٨، فەرق لە مابەین، ئەحمەدی قازی)

ب–شێوە ئیهام: لە شێوە ئیهامدا، وشەی مەبەست لەو جێگایەدا دوو مانای نییە. یان باشترە بڵێین مانای داخوازی تەنزنووسی نییە. بەڵام تەنزنووس لە بارودۆخێکدا ئەو رستە یان شیعرە دێنیٚ، کە وشەکە بە هاسانی هەڵگری مانای داخوازی بیٚ. بۆ وێنە:

پوورە بەهار بە سوێند و ئایەت نەیهێشتووە کاکە حەمەی برازای بڕوا و بۆ نانی نیوەڕۆش بە هەموو دەمایە خۆی، تەشریفی لەپێش داناوە. کاکە حەمەش بەو شیعرەی نالی تەوسی داوێتیٚ و دەڵیٚ:

«تەشریفی نەوبەهارە کە دنیا دەکا نویٚ

دڵ چونکە میسلی خونچەیە بۆیە دەپشکویٚ»

دیارە لەو شیعرەدا (تەشریف) بە مانای گەورەکردن (هاتن) و خەڵاتە، نەك تێکۆشین" بەڵام لێرەدا تێکۆشینەکەی پوورە بەهارە و بەس.

یان :دەڵێن پیاوێکی میری تاقمێك خوێندکاری سەرکۆنە دەکرد کە ئێوە هەمووتان دژی شۆڕشن. یەکیان وەڵامی داوە، قوربان وا مەفەرموو، ئەزقەزا هەموومان خوازیاری شۆڕشین!

ج–کینایە (درکە): کینایە، رستە، یان دەستەواژەیەکە بە دوو مانا" یەکی

ئـاشكـرا و يـەكـى ون. هـەر بـۆيـە وەك ئـامـرازێك لـە تـەنـزدا بـۆ مـانـا شاراوەكە لەكار دەكرێ و لە كاتی پێویستدا بۆ هـاشا دەبێ. بۆ وێنە:

كابرایەكی ئاژاوەچی دەیگێڕاوە كە شەوێك لەگەڵ ڕەفیقێكی لە ڕێدا بوون و باران تەڕی كردوون، ئەویش لە پەسیوێك ئاوری كردووەتەوە تا وشك بنەوە. لەو وەختەدا یەكێك لە حازران هەڵی دایە: جا قوربان تۆش بۆ خۆت لە ئاوركردنەوەدا وەستای. (ئاوركردنەوە بە مانای ئاور هەڵكردن، كینایەیە بۆ ئاژاوەگێڕان).

٤– شێوە كینایە: لێرەدا ئەو ئامرازەی بۆ تەنز بەكاردێ، كینایە نییە، بەڵكو نیوەی پەند و مەسەل، یان شیعرێكی مەشهوورە كە زۆربەی خەڵك بیستوویانە و بە وتنی نیوەی وتەكە، نیوەكەی تری كە هەڵگری تەوس و ڕەخنەیە، دێتە بەر زەین، بۆ وێنە:

لە كۆڕێكدا كە باسی خەم و ناڕەحەتی بوو، دەوڵەمەندێكی لەخۆڕازی دەیگوت: *ئەمڕۆ هیچ كارێك نییە بە پووڵ نەكرێ و ئەمن بە پێچەوانەی* ئێوە هیچ خەمێكم نییە. یەكێك لە *حازران گوتی: «درا ین دنیا كسی بی غم نباشد» (لەو دنیایەدا كەس بێ خەم نییە) و كابرای لەخۆ ڕازی* بێدەنگ بوو. چون ئەوە میسرەعی هەوەڵی بەیتێكی مەشهوورە كە بووەتە مەسەل و میسراعی دووهەمی ئەوەیە:

«*اگر باشد، بنی ادم نباشد!*» (ئەگەر كوو هەبێ، بنیادەم نییە).

٥– شێوەی ئاخافتنی تیپێكی تایبەت:

تەنزنووس دەتوانێ بۆ دەربڕینی مەبەستی، لە شێوە ئاخافتنی تیپە ناسراوەكانی كۆمەڵ، وەكو″ عارەبی زانەكان، فەرەنگی زانەكان، پەتی نووسەكان و پڕوپیرێژنان كەڵك وەردەگرێ و بە لاساكردنەوەیان باری تەنز بدا بە نووسراوەكەی. بۆ وێنە:

ئەلف–پڕوپیرێژنان: *كچەكێ بابانم وێران نەبوو، ئەو كوڕەیان بە چ*

مەرەدێ برد. ڕەببی گوللەی گەرمیان بۆ نازڵ بێ. ڕەببی بە تیری نەبەدێوە بن، ئەیەڕۆ لەو کافرستانییە.

ب-عارەبیزانەکان: مەعقوول نییە حوقووقی قاتیبەی شەعب لە تەریق جەرائیدەوە ئیهمال کرێ.

یان ئەو نوکتە مەشهوورەی کە مەلایەك تووشی شوانێکی شمشاڵ ژەن دەبێ و لێی دەپرسێ:

«یا راعی! ئەم سەوتە حەزینە کە لەو نەیەوە ساتیعە، بە تەحرێکی ئەسابیعە یان هەر خلیقەتێکی جیبیللیە؟!»

ج-فەرەنگیزانەکان: لە سیستمێکی تووتالیتەردا کە ئاڵترناتیڤێك بۆ ئەنیستیتۆکان کۆنکرێت نەکراوە...

(هەڵبەت شێوەی برگەی (ب و ج) بێجگەلە تەنزی ناوەڕۆك، تانەیەکیشن لە نووسین و ئاخافتنی ئەو تیپانە کە وتەکانیان هێندەی وشەی قەڵەمی و نامۆی بێگانە تێدایە، کەم کەس بەباشی لێیان حاڵی دەبێ).

٦- غەڵەت نووسین:

غەڵەت نووسین، کەرەسەیەکی تری تەنزە، بەو شێوەیە کە تەنزنووس بە ئانقەست وشەیەك غەڵەت دەنووسێ، یاخود زاراوە، یا ڕستەیەکی نادروست لە نووسراوەکەی دەخا، یان رستەکان لەسەر شێواز و ڕێزمانی زمانێکی تر دادەڕێژێ و بەو کارەی تانە لەو کەسانە دەدا کە نووسراوەکانیان ئەو غەڵەتانەی تێدایە. زۆرجاریش تەنزنووس ئەو هەڵانە چەندین جار دووپات دەکاتەوە تا چاك لە چاو بدەن و شوێنی پێویست لەسەر خوێنەر دانێن. هەڵبەت واباشترە نووسەر لە پەنا ئەو هەڵە ئەنقەستانەدا، نیشانەی سەرسووڕمان (!) دانێ تا باش بناسرێنەوە و خوێنەری ناشی چەواشە نەکەن. بۆ وێنە:

«ئەگەر موسڵمانەکان تام و مانای ژیانیان زانیبا، بەرەو یەکیەتی و هاوپشتی روویان دەنا!»

یان *"هەر چوار وڵاتان! بەشەڕ لەگەڵ ئێراق هەڵسان!*

٧- ئاماژە بە چیرۆك و بەسەرهاتە مەشهوورەکان:

تەنزنووس دەتوانێ وەك ئامرازێك لەو چیرۆك و بەسەرهاتانە کەڵك وەرگرێ کە لە نێو خەڵکدا ناسراون و خوێنەران بە لانی زۆرەوە بیستوویانە. بەو شێوەیە کە دەقی چیرۆك و بەسەرهاتەکە ناگێڕێتەوە، بەڵام بە ئاماژەیەکی کورت، چیرۆك و بەسەرهاتەکە وەبیر خوێنەر دێنێتەوە و لە پەردەدا، خوێنەر لە مەبەستی دەگەیەنێ. بۆ وێنە:

« *خەڵکەکەش نەیانئەتوانی مورشیدزادەکانیان بە درۆ بخەنەوە، ناچار بوون بڕوا بە (لێك لە هەڵّادانی) هەردوو لایان بکەن و وردە وردە تێگەیشتن ئەمە بناغەی بۆشە و (کێشە لەسەر لێفەی مەلا یە)*».

(نووشتەکەی ئامینەخان، پێکەنینی گەدا، حەسەنی قزڵجی)

٨- کایە بە وشە و ڕستە:

کایە بە وشە و ڕستە، کەرەسەیەکی تری تەنزە. کە تەنزنووس بە ئاڵوگۆڕی پیتی وشەیەك، گۆڕینی جەختی سەر بڕگەکانی وشە، لەکار کردنی جیناس بە تایبەت جیناسی لێکدراو، یان گۆڕینی وشەی ڕستەیەك یاخود ڕاوەستان لە جێگایەکی ڕستەدا، مەبەستی دەدرکێنێ و بزە دەخاتە سەر لێو. بەڵام ئەگەر ئەو ئامرازە هونەرمەندانە بەکار نەیە یان زێدەڕۆیی تێدا بکرێ، تەنزەکە بۆژوو دەکا و دەیکاتە گاڵتەجاڕێکی بێ تام. بۆ وێنە:

ئەلف- وشە: «*فەرق لە مابەین دۆشاوی خۆماڵی و دۆشاوی کابان*

دۆشاوی خۆماڵی: لە گەوجەفەڕەنگی دروست دەکرێ کە بە کوردی دەبێتە بایەنجانی سوور.

دۆشاوی کابان: لە گەوجەفەڕەنگی دروست دەکرێ کە بە کوردی نابێتە بایەنجانی سوور».

(سروە، ١٨٠، فەرق لە مابەین، ئەحمەدی قازی)

ب- ڕستە: *لە کۆڕێکدا، کابرایەك کە گلەیی هاتبووەسەر، پاکانەی دەکرد و*

دەیگوت: تۆ خودا ساڵی پار خراپەیەکتان بە منەوە دیوە؟ هاوکارێکی لە وەڵامدا گوتی: پار، نا. (کە بە ڕاوەستان لە بەینی وشەی «پار» و «نا» و جەخت لەسەر وشەی پار، گەیاندی کە ئەو ساڵ بەڵێ خراپەمان پێوە دیوی).

٩- شێوە خوازەی شاراوە:

لێرەدا تەنزنووس بە ئانقەست وشەیەك کە تەوس و تانەی بۆ لایەنی بەرباس پێوەیە، لە شیعر یان پەند و وتەیەکی مەشهوور، دەگۆڕێ یان لای دەبا. بەڵام بیسەران بەلانی زۆرەوە وشە سەرەکییەکە دەناسنەوە و لە زەینی خۆیاندا ساغی دەکەنەوە. بۆ وێنە:

لە کۆڕێکی سەرەخۆشیدا، کابرایەکی حەیابەخۆ کە لە پەنا سۆبەکەوە دانیشتبوو، دوای تاوێك هەستا ڕۆیی و یەکی بێ چاو و ڕووی دەمەوەر، کە دیار بوو لەگەڵ کابرای گۆڕین ناکۆکیی هەیە، گوتی: فڵانە کەس هەر من دەبینێ، خۆ ناگرێ و دەڕوا، ئەوە لە ترسی من لە بن ئەو سۆبەیە خزیبوو! کابرایەکی نوکتەباز لە کۆڕەکەدا گوتی: بەڵێ قوربان! جا سەیر ئەوەیە لە ترسی تۆ پەنای بۆ ئاور بردووە. (کە بەپێی مەسەلی «لەترسی مار پەنا بۆ ئاور بردن» کابرای دەمەوەر بە «مار» دانرا).

١٠- پللاری کوێری:

ئەو شێوەیە لە چیرۆك و چەلەحانیدا بەکاردێ. بەو جۆرەی کە کەسایەتیی هەوەڵ، شتێك دەڵێ کە ئیهام یان کینایە (درکە)یە، بەڵام بەرامبەرەکەی بە مانایەکی تر غەیری مەبەستی کابرای لێ حاڵی دەبێ و وەڵام دەداتەوە. کە ئەو لێك تێنەگەیشتنە، پێکەنینییە و تەنزی لێ ساز دەبێ. بۆ وێنە:

«سۆفی نامیق: یا شێخ کە واسە، بێژە (تۆ فەرموو، ئێمە میاو)

مەلا جەلال ویستی سۆفی نامیق تێبگەیەنێ لە ڕووی شێخدا قسەی وا نەکا گوتی: سۆفی نامیق ئەمە مانای چی؟ سۆفی نامیق لەبەر پەرۆشی و پەژارەی خۆی تێنەگەیشت مەلا جەلال مەبەستی چییە.

گوتی: «*ساڵێك لە سەقز مێوانی لالۆ هەواس بووم. شەو خێزانەکەی سینیی بۆ هاوردین، گۆشتاوی لێ نابوو. نانمان تێ وڵی. کتکەبۆر دەستی کرد بە میاو میاو. خاوەن ماڵەکە ئەوەندەی پارووی بۆ هاوێشت، کتکەبۆر قۆستیەوە و وازی لە میاو میاو نەدێنا و نەیهێشت نانەکەمان بخۆین. لالۆ هەواس سینییەکەی هەڵگرت و نایە بەردەمی کتکەبۆر و گوتی: «کە واسە، تۆ فەرموو، ئێمە میاو!*».

(خەملّی پەموو، پێکەنینی گەدا، حەسەنی قزڵجی)

ب– ئەو شێوە و کەرەسانەی پێوەندیی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ زمان و وێژەدا نییە:

١– زەقکردنەوە:

زەقکردنەوە یەکێك لە ئامرازەکانی تەنزە، کە وێدەچێ لە هەمووان پتر لەکار کرێ. بەو جۆرەی کە تەنزنووس ئەو لایەنانەی رەخنەیان لەسەرە، گەورە و بەرچاو دەکاتەوە و لە دەسنیشان کردنیاندا زێدەڕەوی دەکا و بە قەولی کوتەنی لە کایەك کێوێك ساز دەکا. بۆ وێنە:

«*بایەگانی (ئەرشیڤی)ی دادگا، پەروەندەیەکی لە پێش دانام تەماشای کەم. زۆرم سەروبن کرد سەرەدەرم لێ نەکرد. پیتەکانی زۆرتر وە بزمار دەچوون کە لە تەنیشت یەك ریز کرابن و هەندێکیان کەوتبن. کابرای بایەگان کوتی: ئەم پەروەندەیە لە زمانی هەخامەنیشییەکانەوە ماوەتەوە و تا ئێستا هەر درێژەی هەیە.*»

(سروە، ژ٨، پەروەندە، ئەحمەدی قازی)

٢– درێژدادڕی و خۆ بواردن لە باسی سەرەکی:

لەو شێوەیەدا تەنزنووس بە ئانقەست بە لاڕێدا دەڕوا و دوای هەرچەند ڕستەیەك، بابەتێکی تر لەواندا دەکاتە دەزمایە و باسەکە درێژە دەدا و تەیر و توور لێکدەداتەوە، بەڵام ئەوەی باسی نەکا مەبەستی دیاری کراوە. بۆ وێنە:

مام حەسەن کێ بوو؟

ئەو مام حەسەنە خەڵکی دێیەکی لای دارستان بوو" ئەو دارستانەی لای سەردەشت، کە دارمازوو و بەڕووە. ئاخر ئەو بەڕووەی لەوێ ڕەعەمەڵ دێ" بەرێی وڵاتانی دەرەوە دەکرێ" گوایە بۆ دەرمان لە کاری دەکەن، جا باسی دەرمان کرا، بە خودای کاك مامەندێك لەو گوندەی ئێمە بوو، هەر لەو گیا و گژەی لای خۆمان دەرمانی دەگرتەوە، هەمووی یەکاویەك بوو، بەڕەحمەت بێ، ئەویش مرد و کوڕەکانی ئێستا ... (*باسەکە هەروا درێژە دەدرێ و تا دێ لە «مام حەسەن» دوور دەکەوێتەوە*).

٣- جێگۆڕکێ:

جێگۆڕکێ، یەکێکی تر لە کەرەسەکانی تەنزە کە بە گۆڕینی جێی بەهایەك، عورفێك یان بابەتێك پێکدێ و ئەو جێگۆڕینە دەبێتە هەوێنی تەنز و پێکەنین. بۆ وێنە:

ئەلف-بایەخ: «گرووهبان ڕەزایی: ئەوەی دەمینێتەوە بێ ئێوە نایخۆم، بەڵام لە حەوتوویەکدا ئەوە (ئەستاندنی دوو سەدتمەن بەرتیل) دەکرێ؟

حسێن قوڵی (ژاندارم): بۆچی ناکرێ؟ چار نییە، ئێمە کە بووینەتە پیاوی دەوڵەت، دەبێ زەحمەت بکێشین».

(قورئان خوێندن لە جیاتی پارەی بەرتیل، پێکەنینی گەدا، حەسەنی قزڵجی)

ب-بابەت: «*شاشی هەر دەرسێکی دەیخوێند، حەوتوویەك دووپاتی دەکردەوە تا فێری بێ*. حەوتوویەك ئەو دەرسەی دووپات دەکردەوە کە: «*قال الشیخ: جلد الکلب لایصلحه الدباغة*» *دوای حەوتوویەك کە چووە لای مامۆستاکەی، گوتی: ئەو دەرسە بڵێ. تا ئەگەر فێری بووبی، دەرسێکی ترت پێ بڵێم. گوتی:*«*قال الکلب:جلد الشیخ لایصلحه الدباغة*».

(رسالەی دلگشا، کلیات عبید زاکانی)

ج-عورف: «هەواڵنێر: *سادراتی ناوچەی ئێوە چییە؟*

هاوڵاتی: ورکەنان، کەوشەکۆن، ڕوحەشکاو.»

(وتووێژی کاریکاتۆرێکی برایانی قورەیشی)

٤– پەسنی بەراوەژوو:

لەو شێوەیەدا تەنزنووس بە زمانێك ڕەخنە لە لایەنی بەر ڕەخنە دەگرێ، کە لە پێشدا پێمان وایە پەسنی دەدا. چون ئەو شێوەیەی ڕەخنەی پێ دەگرێ، شێوەی تاریفە، نەك ڕەخنە. بۆ وێنە:

قسەیەکی مەشهووره دەڵێن: «*خودا هەڵناگرێ نەمدیوە نوێژان بکا، بەڵام دیومە ڕۆژووان بخوا!*»

٥– خۆ هەتڵە کردن:

لەو شێوەدا تەنزنووس خۆ گێل دەکا و کەم و کوڕی، یان لایەنە خراپەکانی بابەتێك بە زمانێکی تەنزاوی دەسنیشان دەکا و وا دەنوێنێ کە ئەو کەموکوڕی و گەندەڵییانەی بە چاك زانیوە. بۆ وێنە:

«عەزیز بە پێکەنینەوە *قسەی کاك ڕەحیمی بڕی و گوتی: تەڕی لێ حاڵی بووە! بابە، خودا بیانپارێزێ ئەو لاوانە، هێند باسەوادن، خۆ کەسیان لێ حاڵی نابێ! ئەوە هەمووی مایەی سەوادی زۆرە*».

(باقەبێن، ئەحمەدی قازی)

٦– بەراورد:

لەو شێوەدا تەنزنووس، بابەتێك یان دوو بابەتی وەکو یەك، لە دوو شوێن یا کاتی جیادا، بێ هیچ لێکدانەوەیەك بەراورد دەکا و جیاوازیی نێوانیان بە شێوەیەکی تەنزاوی بۆ خوێنەر دەردەکەوێ. بۆ وێنە:

هەواڵ(١): مانگرتووانی بەردەم تەلاری پەرلەمانی وەبەر شەق و باتووم دا.

هەواڵ(٢): پۆلیسی تاتارستان، مانگرتووانی بەردەم تەلاری پەرلەمانی وەبەر شەق و باتووم دا.

٧– درکاندنی مەبەست لە پەڕاوێزدا:

لەو شێوەیەدا تەنزنووس باسێك دێنێتە گۆڕێ و لە باسە سەرەکییەکەدا نا، بەڵام لە پەڕاوێزی ئەودا جاروبار مەبەستی دەدرکێنێ. ئەو شێوەیە زیاتر لەگەڵ درێژدادڕی لەکار دەکرێ. بۆ وێنە:

«*سالێکیان کوڕی کەریمی دەستەبرام هاتە دووکانێ، کوڕە فیلێ بوو، بلە بۆریان پێ دەگوت. بە ڕەحمەت بێ زۆریش قۆشمە و قسەخۆش بوو. (ها؟ کێ؟ ئیدی تۆ کارت بەوەی نەبێ چۆن مرد) هەر وە دەزانم ئەلحانە، لەسەر کورسییە مەخمەرەکە دانیشت. کورسییەکان هەموو چەرم بوون. هەر تاقە ئەو یەکەی مەخمەر بوو، ئەویش دوای ئەوەی برایم ئاوای لێ بەسەرهات، لام برد. چونکێ چاوم بەرایی نەدەدا لەوێی ببینم*»

(عەینەك و سەمعەك، مزگێنی، محەمەدی ڕەمەزانی)

٨– بە هەڵە بردنی خوێنەر:

بە هەڵە بردنی خوێنەر کەرەسەیەکی تری تەنزە، بەم شێوەیە کە نووسەر بابەتێك باس دەکا و زەینی خوێنەر بۆ لایەك دەبا. بەڵام لە بەردەوامیی باسەکەدا بۆ خوێنەر دەردەکەوێ کە بە هەڵە چووە و ئەوەی چاوەڕوانیی دەکرد، تووش نەبووە. بۆ وێنە:

میرزا حەسەن، لەو ڕۆژەوە کە بە چەپڵە ڕێزان لەسەر کورسیی شارەدارییان دانا، هەتا ئەو ڕۆژەی بەفیکە فیك هێنایانە خوارێ، ماڵم هەقە شەو و ڕۆژ خەریکی خزمەت بوو – هەڵبەت بەخزم و کەس و گیرفانی.

٩– کەڵك وەرگرتن لە نەزیلە:

گێڕانەوەی نەزیلە لە جێی خۆیدا، شێوەیەکی ترە کە تەنزنووس دەتوانێ بۆ دەربڕینی ڕەخنە و مەبەست بێ هیچ لێکدانەوە و دەسکارییەك کەڵکی لێ وەرگرێ. بۆ وێنە:

«*کەریان بانگ دەکرد بێتە سەرشایی*
کەر هاواریی کرد ماڵی وێرانم
وا هەڵناپەڕم سەرچۆپیم دەنێ
گۆرانیی خۆشیش کەمتر دەزانم
بەخوا ئەترسم بمکەن بەئاوکێش
یان باراشی باش بێتە سەر شانم»

(بۆ کوردستان، مامۆستا هەژار)

١٠-كەڵك وەرگرتن لە باسە ئاساييەكان: لەو شێوەيەدا تەنزنووس باسێكی دەگێڕێتەوە و پێوەندیی دەداتەوە بەو مەبەستەی دەیهەوێ دەرببڕێ و بەو جۆرە ئامانجی خۆی دەپێكێ. بۆ وێنە:

«*مام عەزیز: قسەكانی ئەو چەتیوە كاكمی كوشت. هەر بەزار خۆشە بیستنی ئەوەی پێت بڵێن «كالیارە كۆن، تۆ لەجێی بابمی!»*

جا بۆیە ناوێرم سەمعەك لێ بدەم. سەرەڕای ئەوەی گوێم بەجارێ پەكی كەوتووە. دەترسم منیش شتێكی وا ببیستم ببێتە مایەی مەرگم.»

(عەینەك و سەمعەك، مزگێنی، محەمەدی ڕەمەزانی)

١١- دانانی نێوی نائاسایی و تەنزاوی:

لە كار كردنی نێوی نائاسایی، ئامرازێكی ترە كە ئەگەر تانەیەكی ڕەخنە گرانەی لە پشتەوە بێ، باری تەنز دەدا بەنووسراوەكە. بۆ وێنە:

«*عەزیز: ئەتۆ بێ بەڵابی زوو ڕۆیشتی، دوای هەڤاڵ (ئاسن و پۆڵا)، هەڤاڵ (گووارسن) و بەدووی ئەویشدا هەڤاڵ (بزمار) قسەیان كرد.*»

(باقەبێن، ئەحمەدی قازی)

١٢- لە كاركردنی قەید و ئاوەڵناوی نەگونجاو (ڕستەی نا ئاسایی) :

ئامرازێكی تری تەنز: لەكاركردنی قەید و ئاوەڵناوی نەگونجاو دروستكردنی ڕستەی نامۆیە. بەجۆرێك كە وشەكان بەئاشكرا كار لە چاو دەكەن. كە نالێكن و لەجێی خۆیاندا نین و دەردەكەوێ كە تانەیەكیان لە پشتەوەیە. بۆ وێنە:

كاك ڕەحمەت، بەڕەحمەت بێ، هەتا مرد، بەشوغڵی شەریفی شەیتانی و شۆفاری، ماندوویی نەناسانە خەریكی خزمەت بوو.

١٣- تانەی شاراوە:

لەو شێوەیەدا تەنزنووس ڕاستەوخۆ ڕەخنە لە لایەنی بەرباس ناگرێ، بەڵام ناوەرۆكی بابەتەكە تانەیەكی لە خۆیدا حەشار داوە كە لایەنی

بەر ڕەخنە دەگرێتەوە. بۆ وێنە:

« ئەم: *بەرەئی تۆ تەلەفزیۆن خەڵك فێری سەقافەت دەکا؟*

ئەو: تەبعەن.

ئەم: چۆن چۆنی؟

ئەو: من خۆم تەجرەبەم هەیە هەر *سەعاتێ تەلەفزیۆنەکە داگیرسێنن،* من *لە داخا* ئەچمە ژوورەکەی ئەودیو *دەست دەکەم،* بەکتێب *خوێندنەوە.*»

(سیخورمە ژ. ٥٨)

یان" کوڕە خۆ گەلانی دراوسێ، مێژووی ئێمەیان چەواشە کردووە. سەد بریا فلانەکەسی مێژوونووسیش بەتۆڵەی خۆمان مێژوویەکی بۆ گەلانی دراوسێ نووسیبا.

١٤- زۆرکەس عادەتیانە لە قسەکردندا، ،وشە یان زاراوەیەکی وەك (مەسەلا، عەرزت دەکەم، بەڕاستی و...) پەیتا پەیتا، بەجێ و نا بەجێ، دووپات دەکەنەوە. تەنزنووس دەتوانێ بۆ شیرن کردنی چیرۆك و دەمەتەقە، لەو کەرەسەیە کەڵك وەرگرێ. بەتایبەت کاتێك لە زمان توێژە ناسراوەکانی وەکو: (ئایینی، بازاڕی، لەشکری و ...)ەوە دەدوێ.

١٥- خوازەی شاراوە:

هەروەکو دەزانین، لە خوازەی شاراوە (استعارەی مکنیە)دا یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی پێ شوبهێندراو لەگەڵ شوبهێندراو دەکەوێ و ئەو شوبهاندنە نا ئاشکرایەش دەتوانێ وەك کەرەسەیەکی تەنز بێ. بۆ وێنە:

«*مام وەسمان لە کاتی نانکردندا بەسەر ژنەکانەوە ڕادەوەستێ.* گونتکان *بەدەست هەڵدەسەنگێنێ، بێتو هەست بکا یەکیان تۆزێك گەورەیە، هەڵیدەگرێ و بە دەنگێکی تووڕەی گۆڵانەوە، بە ئامینی بووکی دەڵێ:* «*تەماشای ئەو ئەنگوتکەی! وەڵڵاهی بەقەرا گوانی زارا سووری دایکت دەبێ!*»

(کابرایەکی ئاوا، مزگێنی، محەمەدی ڕەمەزانی)

١٦- وێچوواندن و خوازەی بەرچاو:

وێچوواندن و خوازەی بەرچاویش لەو کەرەسانەن کە لە تەنزدا بەکار دێن و ئەگەر هونەرمەندانە هەڵبژێردرێن و بەجێ لەکار کرێن، بابەتەکە شیرن و تەنزاوی دەکەن. بۆ وێنە:

ئەلف-وێچوواندن: «*کۆشکی ئاغایی وەکو کوندەبەبووی گەڕۆڵ بەبەربەرۆچکی دێی «سەرکەل»وە هەڵنیشتبوو لە هێندێ جێ پاسارەی بانەکان کەوتبوونە خوارەوە، لە هێندێ جێش داچۆڕابوون، دەتگوت دەمخی گزیری پیرە لەبەر کرووساندنەوەی ئێسقانی پاش خوان و چەقەی زۆری چەند ساڵە، لەگەڵ بێگار چییەکان ددانی تاق و واز کەوتووە و ئەوی ماویشەتەوە خوار و خێچ بووە*».

(بیهێنە ئەمما ناوی مەبە، پێکەنینی گەدا، حەسەنی قزڵجی)

ب-خوازەی بەرچاو: «*بەغدا وەکو پیوازی توێ توێ توێ وایە، ئەوەی بەبەرچاوەوەیە توێی سەرەوەیە و شارەزابوونی ئاسانە، جادەیە و ئەمبەر و ئەوبەری مەغازەیە*، (...) *ناوەرۆکی ئەو پیوازەش رواڵەتێکی هەیە کە ناوی بازاڕە*...»

(عادەتی بازاڕ، پێکەنینی گەدا، حەسەنی قزڵجی)

١٧- لاساکردنەوەی تەوساوی:

لەو شێوەیەدا تەنزنووس دەچێ لە قالبی لایەنی بەر رەخنەوە و بەشێوازی ئەو دەدوێ و بەزمانێکی شیرن و تەنزاوی، کردەوە چەوتەکانی زەق دەکاتەوە و لێی لە هەڵلا دەدا. بۆ وێنە:

«*ئەمجارەیان لە نامەیەکا هەڵوێستی منت ویستبوو بەرامبەر بەرەخنەگران و شیکارانی شیعری ئەم سەردەمە. زار خۆش برا! بەڕاستی ئەمە سووژەیەکی نایابە. من وەك هەر شاعیرێکی تر! بەڕادەیەك لەم بەڕێزانە دڵپڕم، هەر مەپرسە! جا تۆ خوا ڕێگام بدە لەپێشدا کوڵکەی رەخنە*

و ڕەخنەگر دەربێنم، *ئنجا لە نامەیەکی ترا شیکارانت بۆ شی دەکەمەوە*!»
(سروە ژ ١٤١، نامەکانی شەندە بۆ شاعیرێکی لاو، عەلی ئیسماعیل زادە)

١٨- نێو دێر کردن بەدژ:

هەروەکوو دەزانین تەنزنووس زۆرجار بەپێچەوانەوە دەدوێ و مەبەستی خۆی بەراوەژوو دەدرکێنێ. هەر بۆیە نێو دێر کردن بەدژ، وەك ئامرازێکی سەرەکیی تەنز دێتە ئەژمار. بۆ وێنە:

ئەو پاڵەوانە بێ وێنەیە هەر تەقەی تفەنگی بیست، کونەمشکی لێ بووبوو بەقەیسەری.

کە دیارە مەبەست لە «پاڵەوان»، «ترسنۆك»ە

١٩- هەڵەی سەرزارەکی:

هەڵەی سەرزارەکی، یەکێکی تر لە ئامرازەکانی تەنزە، بەوجۆرەی کە تەنزنووس، وەك ئەوەی هەڵەیەك بکا و خێرا ڕاستی کاتەوە، لەپێشدا مەبەستی سەرەکی دەدرکێنێ و بێ نێوبڕ داوای لێبوردن دەکا و هەڵە ئانقەستەکە ڕاست دەکاتەوە (هەڵبەت هەڵەی سەر زارەکی زیاتر لەگەڵ کایە بەوشەکان لەکار دەکرێ و زۆر بەکارهێنانی، تەنز ناشیرن دەکا).

بۆ وێنە: جەردەکان! *(ببوورن جەردەوانەکان) هێرشیان بردە سەر خەڵکی گوندەکە و تاڵانیان کردن.*

٢٠- یەکێکی تر لە ئامرازەکانی تەنز، وەرچەرخان لە قۆناغی ناسك دایە. بەو مانایە کە تەنزنووس لە زمان کەسایەتییەکانەوە لە جێگایەکی ئەستەمدا، بەلێزانی و بەپەلە باسەکە دەگۆڕێ و زیرەکانە خۆی لە کێشەکە دەرباز دەکا. کە ئەو وەرچەرخانە، بۆ خوێنەر شیرن و چاوەڕوان نەکراوە. بۆ وێنە:

«میرزا (کە داخی عەولای لە دڵدا بوو): شوکر باوکی نەماوە، ئەگینا بێ گەنمیش دەیهێنایە سەما.

کوێخا عەولا تێگەیشت مەبەستی میرزا ئەوەیە، باوکی عەولا ڕەعیەت بوو. ئەگەر بمایە ئەویشی بەدەردی ڕەعیەتەکانی دیکە دەبرد. گوتی: من نمەك بەحەرام نیم. ئاغام چۆنی پێ خۆش بێ وادەکەم.

میرزا کە زانیی قسە دەگاتە ناسکی، گوتی: ئاغا حەز دەکا تەماڵی بۆ بدۆزێتەوە».

(ئاغا وەجاخی ڕۆشنە، پێکەنینی گەدا، حەسەنی قزڵجی)

٢١- وەسەر تەڵە پەڕاندن:

وەسەر تەڵە پەڕاندنی خۆهەڵکێش و فیشاڵ باز (لە چیرۆك و بەسەرهاتدا) یەکێکی تر لەو کەرەسانەیە کە بۆ تەنز لەکار دەکرێ. بەو جۆرەی کە، بەپێچەوانەی وەرچەرخان لە تەنگەژەداو بەئانقەست بارودۆخێکی وا دەرەخسێنرێ کە کەسایەتیی فیشاڵ باز بەتەڵەوە بێ، بەدرۆی زەق و ئاشکرا، بەزمانی خۆی لە قاودا و دەروونی وەدەرخا. بۆ وێنە:

«میرزا رەحمانی بانەیی لەناو قساندا لە شێخ نەجمەددینی پرسی: هەژاری ئاواڵت لە کوێیە؟

گوتی: دەڵێن لە بیارەیە. بریا بهاتبایەتە ئێرە، ئای چەند بۆی بەتاسەوەم! دەستی کرد بەحیکایەت گێڕانەوەی هەواڵەتیی گەرمی خۆی و من (هەژار) کە چەند ساڵ پێکەوەمان خوێندووە.

میرزا گوتی: سوێند بخۆ کە درۆ ناکەی! شێخ نەجمەددین قوت بوو، تەماشایەکی منی کردو گوتی، ناکا ئەوە هەو بێ، بەخوا نەمدیوە، بەڵام خۆشم دەوێ!»

(چێشتی مجێور، مامۆستا هەژار)

٢٢- لێکدانەوەی دڵخواز:

لەو شێوەیەدا تەنزنووس مانای بەیتێك شیعر یان پەند و مەسەلێك، بەکەیفی خۆی لێك دەداتەوە و ئەو مەبەستەی دەیهەوێ دەری بڕێ،

لە مل شیعر و مەسەلەکەی دەپەستێوێ. بۆ وێنە:

«لەو ڕۆژە کە دوور بۆتەوە سایەت لەسەری من
سووتاوە لە تاوت هەموو جان و جگەری من»

(وەفایی)

مانا و لێکدانەوە: ئەو بەیتە شیعرە کە پەڕیوەی *دیوانی وەفایی* بووە، *لەڕاستیدا فڕی* بەسەر وەفاییەوە نییە و *هی شاعیرێکی هاوچەرخێتی* کە *دوای* چەند *ساڵ* خزمەت بەدەوڵەتی *قەجەرێکان* و *دڵی* خەڵك و *خوا* لەخۆ کردن، وەك مشکی نێو خیگە، بەپەڕۆیەکی *تەڕ کلکیان* گرتووە و *فڕێیان داوە*. جا *کابرای گۆڕین* بەو *شیعرە سکاڵای ناردووە* بۆ *ئاغای پێشووی تا* بەشکم ئەوە *خوایە*، دووبارە *ڕای* گرنەوە و بەنانی *پێشخانە* چاوی *ڕوون* بێتەوە.

٢٣- ڕەمز:

لەو شێوەیەدا کە زیاتر بۆ تەنزی سیاسی لەکار دەکرێ، تەنزنووس ڕاستەوخۆ لایەنی بەر ڕەخنە نێو دێر ناکا و بەڕواڵەت ڕووداوێك بەزمان یان شوێنێکی دوورەوە دەلکێنێ″ یاخود باس و لایەنەکان، بەجۆرێك دەگۆڕێ کە بەئاشکرا نەناسرێنەوە. بەڵام نیشانە گەلێك بەدەستەوە دەدا کە بزانین مەبەستی چییە و دەڵێ چی. بۆ وێنە:

دەگێڕنەوە لە زەمانی نادرشای هەوشاردا، کاتێك ئەمر کرا خەڵك نوێنەر هەڵبژێرن، لەو زابولە کابرایەك دەمی هێنا پێش کە: خەڵکینە! ئەمن نەوەی ڕۆستەمی دەستانم و چیها هەژدیها و دێوم کوشتوون و حەوخانم بڕیوە و ئەوەندەی بەخۆ هەڵکوت تا خەڵکی خۆشە کرد و کەوتە سەر خوانی هەشتەم.

٢٤- عوزر لە قەباعەت خراپتر:

جاری وایە تەنزنووس لە زمان کەسایەتییەکەوە پاسا و بۆ خەتایەك دێنێتەوە، بەڵام هەروەك لەنێوەکەیرا دەردەکەوێ، بەجێی ئەوەی کارەکە چاك بکا، خراپتری دەکا″ کە بیستنی وەڵامی لەو جۆرە بۆ خوێنەر شیرن و پێکەنینییە و وەك کەرەسەیەکی تەنز دەژمێردرێ.

هەروەها جاری واشە لە زمان تاکێك یا چەند کەس، زنجیر لەمە پاساو دێنێتەوە و جار لەگەڵ جار کارەکە خراپتر دەکا، کە شێوە تەنزێکی شیرن و هونەرمەندانەی لێ ساز دەبێ، ئەگەر ڕەخنە گرانە بێ. بۆ وێنە:

«*باوك: کوڕی باوکم وا شوکور بووی بەشازدە ساڵ، یەعنی ئیتر مناڵ نی. بەقوربانت بم ئاگات لە رەفیقی خراپ بێ″ فێری جگەرە کێشانت نەکەن.*

کوڕ: نا بابە گیان مەترسە. دوو ساڵە تەرکم کردووە.»

(سیخورمە ژ. ٥٨)

یان: (بڕوانە چیرۆکی کوڕەی خۆشناوەتی و دەزگیرانەکەی لەبەری کۆیە ل ٥٩– ٥٧، بەرگی سێیەم، رشتەی مرواری، عەلائەددینی سەججادی).

٢٥– کۆی نالێك:

کۆکردنەوەی چەند دیاردەی نالێك کە پێوەندییان پێکەوە نییە، یان دانانی نابەجێی شتێك، کەرەسەیەکی ترە کە بۆ تەنزاوی کردنی کەڵکی لێ وەردەگرێ. بۆ وێنە:

«*مام وەسمان کە نانی، نان هاسایی لە عەولادەکانی بەچاوە، هەرکە چاوەش دێنە ئاوایی و مۆسیقا دەژەنن، ئەوەی پووڵی لە گیرفانی دایە لە نێویاندا بەشی دەکا و زۆرجار بەوەش سوکناییی نایە چاوەشەکان بانگێشتن دەکا*».

(کابرایەکی ئاوا، مزگێنی، محەمەدی ڕەمەزانی)

یان: *دەڵێن کابرایەکی پیواز فرۆش لە خاڵێکی پشکنین گیرا بوو″ دوای پاڕانەوەیەکی زۆر کە ئیزنیان دا بڕوا، کابرای خەجلاو لە خۆشییان تای تەرازۆکەی پڕ کردبوو لە پیواز و فەرمووی چەکدارەکانی دەکرد.*

٢٦–گەلێ جار بەراوردی نابەجێ وەك هەڵەیەکی زەق دەبێتە هەوێنی تەنز و پێکەنین. بەو شەرتەی ئەو بابەتەی بەراورد دەکرێن، بەڕواڵەت لێك نزیك و لە ڕاستیدا جیاوازیی بنەڕەتییان هەبێ. بۆ وێنە:

دەگێڕنەوە دەڵێن کابرایەك چووە لای سوڵتان مەحموود. سوڵتان لێی

پرسی، مریشك کوێی خۆشە؟ گوتی: پێستەکەی. *سوڵتان فەرمانی دا سەد دیناریان دایە. کابرا* دۆستێکی بوو *تەماح* گرتی و بەو *پێودانە ڕووی لە بارەگای پاشا کرد و سوڵتانی* تێگەیاند بۆچی *هاتووە. ئینجا سوڵتان مەحموود لەوی پرسیی، کەڵ کوێی خۆشە؟ کابرا بەقیاسی* وەڵامی دۆستەکەی و بەجێی خەڵات بەشەق *وەدەریان نا.*

٢٧–وەڵامی بێ وەڵام:

وەڵامی بێ وەڵام، شێوەیەك جواب دانەوەیە کە لایەنی بەرپرسیار هەر لە پرسیاری کابرا بۆ بەڵگەی وەڵامەکەی کەڵك وەردەگرێ و وەڵامێکی ئەوەندە قورس و قایمی پرسیارە تەوساوییەکە دەداتەوە کە ڕەت بوونەوەی بۆ نییە. ئەو شێوە وەڵامە ئەگەر تانەیەکی ڕەخنە گرانەی لە پشتەوە بێ. تەنزی لێ ساز دەبێ. بۆ وێنە:

«*کابرایەکی دەوڵەمەندی ترزلی بێ چاو و ڕوو* تووشی مەلایەکی *خێل دەبێ و دەڵێ: مامۆستا! ڕاستە دەڵێن پیاوی خێل* یەك *بەدوو* دەبینێ؟ مەلا دەڵێ: *بەڵێ وایە، کابرا دەپرسێ چۆن؟ دەڵێ:* ئەوەتا تۆ دوو پێت هەیە" کەچی من بە *چواری دەبینم*».

(رشتەی مرواری، بەرگی یەکەم، عەلائەددین سەججادی)

٢٨–هۆکاری نابەجێ ئامرازێکی تری تەنزە، بەو شێوەیە کە لە بارتەقای پرسیارێکدا، وەڵامێك دەدرێتەوە کە هیچ پەیوەندیی بەپرسیارەکەوە نییە و بەو جۆرە کابرای بەرپرسیار بەئاماژەیەکی تەوساوی پرسیارکەر تێ دەگەیەنێ کە وەڵامەکەی روون و ئاشکرایە. بۆ وێنە:

مەشهوورە دەڵێن: *ئەرێ فلانە کەس لەسەر چی گیراوە؟*

لایەنی بەرامبەری: لەسەر نوێژی بەیانی! لە قسان بەیانیان زوو هەڵدەستا بۆ نوێژ!

٢٩–تیز تێگرتن:

تیز تێگرتن شێوەیەکی تەنزە کە تەنزنووس بەشێك لە قسە، یان

نووسراوەی لایەنی بەرامبەری دەسنیشان دەکا و بەزمانێکی شیرن تانووتی لێ دەدا. شەرتیش نییە ئەو تانەیە هەر نووسەری وتەکە بگرێتەوە و دەکرێ ئەو قسەیە بکرێتە بەهانەیەك بۆ ڕەخنە لە لایەنێکی تر. بۆ وێنە:

لە وتووێژێك لە سیرواندا: «سەبارەت بەشیعری ئەودیویش دەتوانم بڵێم کاتێك بەختیار عەلی و کەسانی تر فەلسەفە بفیچقێننە شیعرەوە.

– عەلی ئیسماعیل زادە: فیچقاندن! ئەمەیە پەتای ئەدەبی کوردی.»

(مەهاباد، ژ ٢٩)

«پشووی کوردستانی نوێ: ئەو کوڕەی حەز بەسووراو و سپیاو دەکا.

سیخورمە: کە سوێن ئەخوا، ئەڵی، بەسەری زاواکەمان»

(سیخورمە، ژ ٦٥).

هەواڵ: بەرهەمی سپیایی کوردستان، لە وڵاتانی دەر و جیرانی زیاترە.

– وەڵڵا ئەوە بۆیە ماستاوکەری وا چاکمان لێ هەڵدەکەوێ.

یان دەڵێن: کابرایەك کوڕێکی دوازدە ساڵانی لەگەڵ خۆپیشاندەران ڕاپێچەکی زیندان درابوو و خەبەریان دایە کە: کوڕەکەت گیراوە.

گوتی: ئای دنیا! ئەوە نەمردم و دیم ئێمەش تێماندا هەڵکەوێ. ئەوە حەسەنی کوڕم لەسەر سیاسەت گیراوە.

٣٠– ئاکامی بەراوەژوو:

ئاکامی بەراوەژوو کەرەسەیەکی تری تەنزە بەو جۆرەی کە لە کۆتاییی باسەکەدا نەتەنیا کەسایەتیی بەرباس بەئاکام ناگا، بەڵکو لەوەی هەشە دەبێ. تەنزنووس زۆر جار ئەو ئامرازە وەك تاکە کەرەسەیەك لە کۆتاییی چیرۆکدا بەکار دەبا. بۆ وێنە:

«کۆسە چوو بۆ ریش، *سمێڵی دانا*».

بێ گومان ئەو شێوە و ئامرازانەی باس کران، سەرجەم شێوە و کەرەسەکانی تەنز نین و زۆری تر هەن کە وەبەر نەهاتوون و لە قەڵەم کەوتوون. هەروەها هونەری تەنزیش وەك هەموو هونەرێکی تر بەردەوام

لە گەشە و پێشکەوتن دایە و لەوە بەدواش تەنزنووسان نوێکاریی تێدا دەکەن و بێ شك شێوە و کەرەسەی تر دادێنن.

سەرچاوەی نموونەکان:

١– زاکانی، عبید″ کلیات عبید زاکانی، تهران، انتشارات زوار، چاپ دوم، ١٣٤٣.

٢– نالی″ دیوانی نالی، بەغدا، کۆڕی زانیاری، ١٩٧٦.

٣– وەفایی″ دیوانی وەفایی، ئینتشاڕاتی سەلاحەددینی ئەییووبی.

٤– سەججادی، عەلائەددین″ رشتەی مرواری، بەرگی یەکەم، ١٩٥٧.

٥– سەججادی، عەلائەددین″ رشتەی مرواری، سەقز، محەممەدی، بەرگی سێهەم، ١٩٥٨ز.

٦– قزڵجی، حەسەن″ پێکەنینی گەدا، بەغدا، چاپخانەی علا، چاپی دووەم، ١٩٨٥ز.

٧– هەژار″ بۆ کوردستان، تاران، جەواهێری، چاپی سێیەم، ١٣٥٨.

٨– هەژار″ چێشتی مجێور، پاریس، چاپی یەکەم، ١٩٧٧.

٩– هێمن″ ناڵەی جودایی، مەهاباد، چاپەمەنیی سەیدیان، چاپی پێنجەم.

١٠– حیسامی، خالید (هێدی) ″ کاروانی خەیاڵ، سەلاحەددینی ئەییووبی. چاپی یەکەم، ١٣٦٤.

١١– قازی، ئەحمەد، باقەبێن، چاپی یەکەم، ١٣٦٠

١٢– رەمەزانی، محەمەد″ مزگێنی، سەقز، ئینتشاراتی محەمەدی، چاپی یەکەم، ١٣٧٧.

١٣– دەورەی گۆڤاری سروە.

١٤– دەورەی گۆڤاری سیخورمە.

١٥– دەورەی گۆڤاری مەهاباد.

١٦– کاریکاتۆرەکانی برایانی قورەیشی.

قەیرانی ئەدەبی

ئەو ڕۆژانە، بەداخەوە، کۆڕی شاعیرانی لاوی کوردستان، بۆ هەڵبژاردنی نێوی کلك پەڕیو(*) (نازناوی پێشوو و تەخەللوسی هەرە پێشوو) تووشی تەنگوچەڵەمە و گیر و گرفتێکی لە دوو نەهاتوو بوون و نێوی کلك پەڕیو، بەتەسەلی بەهەمووی ئەو خۆشەویستانە راناگا و زۆرجار چەند شاعیری بەستەزمان مەجبوور دەبن. بە شەریکی لە نێوێکی کلك پەڕیو کەڵك وەرگرن، کە ئەوەش دەبێتە هۆی تێکەڵبوونی شاکارە ئەدەبییەکان و بۆی هەیە بەعزە شاعیرێك لەبەر ئەو هۆیە، شیعریان کوڕڕە گوێ بێ و ئاوەکیی دیوانی قەت چاپ نەبینی، شاعیرێکی تر بێ و بەو جۆرە زەرەر و زیانی قورسی مەعنەوییان لێ بکەوێ؟ کە زەرەری ماڵی لە حاندی پووشێکە و هەرگیز قەرەبوو نابێتەوە.

ڕەنگە هێندێك ئینسانی بەدبینی بەرچاو تەنگ، بڵێن: جا خۆ زۆربەی ئەو کەسانەی لە حەول و دەولی هەڵبژاردنی نێوی کلك پەڕیودان، هێشتا شیعرێکیان دانەناوە″ فارس کوتەنی: با لە پێشدا برایەتییان بسەلمێنن، جا دوایە داوای میرات بکەن.

ئەو برادەرانەی کە ئەو قسەیە دەوشن، زۆر لان. چونکە″ ئایا بەننا بێ کەمچە و ماڵە، ماڵی بۆ ساز دەبێ؟! پاڵە بێ داس و مەڵەغان دروێنەی پێ دەکرێ؟! راوچی بێ تاجی و تووڵە، نێچیری پێ دەگیرێ؟ بێ شك نا″ دەی شاعیری بەستە زمان بێ نێوی کلك پەڕیو چۆن شیعر بهۆنێتەوە؟! دیارە شتی وا قەت ناگونجێ″ چونکە بەبڕوای من نێوی کلك پەڕیو (کە هێندێك بەڕواڵەت وێژەوان ڕخنەی لێ دەگرن و دەڵێن «ناوی کلك بڕاو» دروستە، چون مەوزوونترە و من لە جێی خۆیدا وەڵامیان دەدەمەوە) سەرەکیترین

کەرەسەی شاعیرییە و بۆ شیعر دانان لە تەبع و زەوق و ئیستیعداد و بەهرە و مەعلوومات و تەنانەت لە نانی شەو و رۆژیش واجبترە.

جا ئێستا کە گرینگیی ئەو مەبەستەمان بۆ روون بووەوە، من بەئەرکی سەر شانی خۆم زانیوە، بۆ ڕزگار کردنی ئەو شاعیرە زەحمەتکێشانە لەو تەنگوچەڵەمەیە و کۆتاییهێنان بەو قەیرانە ئەدەبییە، ئەوەندەی لە توانام دایە هەوڵ بدەم" کە بەرهەمی هەوڵ و تێکۆشانم چەند پێشنیارێکە ئاڕاستەی! ئەو خۆشەویستانەی دەکەم و هیوادارم رەچاو کردنیان، دەرمانی ئەو دەردە کوژەندەیە بێ و چارەسەری ئەو گرفتە گەورەیە بکا و گرێ پووچکەی ئەو ماشەرە ئاڵۆزاوە بکاتەوە و، ئەو بەستە زمانانە چیدی دەردی بێ نێوی نەکێشن.

پێشنیارەکان:

١- شاعیرە خۆشەویستەکان بۆ هەڵبژاردنی نێوی کلك پەڕیو، خۆیان لە پاوانی هیچ جەغزێکدا نەبەستنەوە و لە هەر وشەیەکی قامووس گرتبێتی، بریتی لە: زیندوو و مردوو، دار و دەوەن، گوڵ و گیا، کۆن و نوێ و. بێ دڵەڕاوکێ کەڵك وەرگرن. بەقەولی زۆرابی سپێری، قەلە بەڵەکە چی لە کۆتر کەمترە؟ چ عەیبێکی هەیە بۆ وێنە ئەو وشەیە، کە ئەز قەزا زۆریش ڕەسەن و لە زاران خۆشە، نێوی کلك پەڕیوی چەند شاعیری ناسك خەیاڵ بێ: (مامۆستا قەلە بەڵەکە).

٢- ئەگەر چەند شاعیر پێکەوە حەزیان لە نێوێکی کلك پەڕیو بوو، چ لەگۆڕێ نییە، دەکرێ بەهاوبەشی کەڵکی لێ وەرگرن، بەڵام بەڕیز نیشانە حیسابییەکانی پریم و زیگۆنت و تییەرزیان لەسەر دانێن. بۆ وێنە: مامۆستا خۆڵەمێش پریم، مامۆستا بڕبەند زیگۆنت، مامۆستا داپڵۆخاو تییەرز. (قسەی خۆمان بێ بڕێکیان لە خاریجی دەچن و دەکرێ بەو جۆرە لافی جیهانیبوونیشیان پێوە لێ دەی).

٣- پاشگری شاری شاعیرەکە وەك ژمارە لیزگەی ئوتومبیل، بەدووی نێوە کلك پەڕیوەکاندا بنووسن. بەو جۆرە ئەگەر نێو و نیشانەی شاعیری دوو شاریش یەك بن، بەنێوی شارەکاندا لێك هەڵداوێژرێن. بۆ نموونە: مامۆستا کەرتەشی زیگۆنتی مەهاباد، مامۆستا کەرتەشی زیگۆنتی مەریوان و... .

وێ دەچێ بەرەچاوکردنی ئەو پێشنیارانەش، دیسان کەمایەسیی نێوی کلك پەڕیو، بۆ شاعیرە لاوە خۆشەویستەکان بەتەواوی چارەسەر نەکرێ و ئەو بەستە زمانانە هەروا هەڵوەدا و بێ دەرەتان بمێننەوە. جا لێرەدا بەدەرفەتی دەزانم لە تەواوی بنکە و رێکخراوە فەرهەنگی- ئەدەبییەکانی دنیا، بەتایبەت بنکە نێونەتەوەییەکان، لە هەمووان زیاتر رێکخراوی بەڕێزی یۆنسکۆ، داوا بکەم کە بەناردنی نێوی کلك پەڕیو، بەڕادەی پێویست، شاعیرانی لاوی ولاتەکەمان یارمەتی بدەن و نەهێڵن ئەدەب و وێژەی نەتەوەیەکی ڕەسەنی مێژوویی قسر بمێنێتەوە و هەروا بەفیڕۆ لە ناو بچێ.

(*) نێوی کلك پەڕیو، بە بەراوردی «ئەستێرەی کلکدار» داندراوە و ئاماژەیەکە بۆ خزمەتی بەرچاوی ئەو ئازیزانە، کە ئەوانیش، خودا تۆفیقیان بدا، بۆ خۆیان لە ئاسمانی وێژە و ئەدەبی نەتەوەکەیاندا، ئەستێرەیەکی پڕشنگدارن.

زانایانی ئەو سەردەمە

ئێمەی کورد هەرچەند لەبەر سیاسەتی شوومی پاشایەتی، لە ڕابردوودا دەرەتانی ئەوەمان نەبووە ئەو جۆرەی پێویستە خزمەتی زمانەکەمان بکەین، بەختەوەرانە بەهەوڵ و تێکۆشانی چەند زانا و کەڵە شاعیری بلیمەتی هەڵکەوتوو، لەو دواییەدا توانیومانە تا ڕادەیەکی زۆر ئەو دواکەوتنە قەرەبوو بکەینەوە و ئەدەبی خۆمان بگەیەنینە ئاستی ئەدەبی گەلانی پێشکەوتوو و تەنانەت لە هێندێ بواردا، ڕچەشکێن بین و وەپێشیشیان بکەوین.

یەکێك لەو زانا و بلیمەتانەی ئەو ئەرکە قورسەیان لەسەر شان بووە و بەو چەند ساڵە کاری چەند سەدەیان کردووە و خەڵکی ئەمەگناس هەتا هەتایە لە بیریان ناکا و مێژووی وێژە بەشانازییەوە لاپەڕەکانی بەنێوی پیرۆزیان دەڕازێنێتەوە، کاك مستەفای ئێلخانی زادە، وەرگێڕی پاڵەوان فس فس و نووسەری ئاشەوانە.

من لێرەدا ناتوانم ئەو جۆرەی پێویستە خزمەتی ئەو بەڕێزە بەدنیای ئەدەبیات باس بکەم. بۆیەش دەڵێم دنیای ئەدەبیات، چون هێندە تینووی خزمەتە، بەزمانی کوردی ئۆخژنی لە دڵ نەگەڕاوە و پەلاماری زمانی دراوسێکانیشی داوە و لەوانیشدا شوێنەواری بەجێ ماوە. هەروەها ئەو مامۆستایە خۆی بەتەنیا لقێکی ئەدەبەوە نەبەستووەتەوە و لە هەموو بەشێکدا، دەسەڵاتی خۆی نواندووە.

جا هەرچەند بەهۆی بەربڵاویی خزمەتی ئەو بەڕێزە بەدنیای ئەدەبیات، ناساندنی لە توانای منی بێ دەسەڵاتدا نییە و ئەگەر لە تواناشم دابا لەو وتارەدا جێی نەدەبووەوە و کۆڵێکی قاقەزی کیلۆی چوار سەت و

پەنجا تمەنی دەویست، دیسان دەبێتە سپڵەیی خۆی لێ ببوێرم و باسی نەکەم. منیش لەبەر ئەوە بەپێی توانام بەقەولی کوتەنی لە خانوێ خشتێك و لە هەشتان مشتێکی لێ دەخەمە بەر چاو، کە هیوادارم ببێتە سەرەتایەك بۆ ناساندنی ئەو ئەدیبە بەڕێزە و قەڵەم بەدەستانی خۆشەویست، بۆ پڕ کردنەوەی ئەو کەلێنە هەراوە لە ئەدەبی کوردیدا هەوڵ بدەن و پتری بناسێنن:

ژمارەی کتێبە چاپکراوەکانی ئەو هێژایە، هەرچەند ناگاتە ژمارەی کتێبەکانی مامۆستا بۆرەکەیی، بەڵام لە شوێنەوارەکانی محەمەد زەکەریای رازی گەلێ زیاترە (کە مێژوو نووسانی بەڕێز، مامۆستایان تەوەککولی و فارووقی، لەبەر ئەوەی کوڕی زەکەریا یەك دوو جار بەکوردستاندا هاموشۆی بەغدای کردووە، بەسوێند و کەلامەڵلاوە ڕەش دەبنەوە و سێ بەسێ تەلاق فڕێ دەدەن کە کوردە و دەڵێن: شۆرەتی «رازی» بەمانای خەڵکی شاری «رەی» نییە. بەڵکو چونکە کورد بوونی خۆی شاردووەتەوە و ئەو رازەی لای کەس نەدرکاندووە بەو نێوە نێوبانگی دەرکردووە).

هەروەها من هەرگیز ناتوانم بۆ کتێبە ڕەنگا و ڕەنگە ئەدەبییەکانی مامۆستا ئیلخانی زادە نرخێك دیاری بکەم. چون ڕۆژبەڕۆژ پلەی تەوەرڕوم دەچێتە سەر و قاقەز گران دەبێ. جا لێرەدا زۆر بەکورتی و بەشێوەیەکی گشتی باسی ئەو بابەتە جۆرا و جۆرە ئەدەبییانە دەکەم کە ئەو مامۆستایە هەوڵی بۆ داون و شوێنەواری لێ بەجێهێشتوون.

قەڵەمی رەنگینی ئەو هێژایە لە چیرۆکنووسیشدا هەر وەك وەرگێڕانی! کتێبەکان، گەلێ شاکاری بەنرخی خوڵقاندووە و بمانەوێ و نەمانەوێ خۆی بەسەر وێژە و ئەدەبدا سەپاندووە و توانا و دەسەڵاتی خۆشی چەسپاندووە. بۆ وێنە قەڵەمی سێحراویی ئەو بەڕێزە لە ئاشەوان و پاڵەوان فس فسدا کارێکی کردووە کە زۆربەی خەڵك لەبەر نێوبانگی

بەربڵاویان، وەك «نەسیمی شومال» بەدووی نێوی نووسەردا دەیانلکێنن. ئەوەش دیارە ئەو پەڕی سەرکەوتوویی ئەو شاعیرە دەگەیەنێ لە چیرۆك و وەرگێڕاندا. هەروەها ئەو بەڕێزە لە وەرگێڕانی بابەتە ئەدەبی و نا ئەدەبییەکاندا، لە باری بارستاوە دەستێکی باڵای هەیە و بەیەکێك لە وەرگێڕە پڕ کارەکانی سەدەی بیستەم دێتە ئەژمار و کتێبخانەکانی بەوەرگێڕاوە فارسی بەکوردی و کوردی بەفارسییەکانی تەپ داوە زۆر جار تەنانەت کتێبێکی لە فارسییەوە کردووەتە کوردی و دیارە لە پێش ویدا کەس فیکری بۆی نەچووە و هەر خۆی لەو بوارەدا رچەشکێن و پێشەنگە. جا هیوادارم وەرگێڕانی خۆشەویست لەمەو دوا، نەبوونی کتێبی باش نەکەنە بیانوو و بەشێو و وەرد دانەوەی کتێبە وەرگێڕاوەکان، تا هەر زەمانێك پێویست بێ دەتوانن خۆیان خەریك کەن.

ئەو وەرگێڕە پڕکارە لە وەرگێڕاندا سەرەڕای باری ئەدەبی، لە باری ئینسانیشەوە خزمەتێکی گەلێ بەرچاوی کردووە و بەتێکەڵاو کردنی رێزمانی کوردی و فارسی، بووەتە هۆی لێك نزیکبوونەوەی پتری ئەو دوو زمانە ڕەسەنە مێژووییە کە جێی خۆی بوو لەبەر ئەو کارەی، جایزەی (ئاشتیی ئەدەب)ی نۆبێلی بدەنێ و ئەگەر تا ئێستاش نەیانداوەتێ، خۆ بەخۆیەتیان لێ کردووە و هەقیان خواردووە.

هەروەها بۆ ناساندنی نرخی وەرگێڕاوەکانی ئەو بەڕێزە، بەتایبەت چیرۆکەکانی «عەزیزی نەسین» ئەوەندە بەسە کە دەنگۆیە دەڵێن: عەزیزی نەسین لە داخان دیقی کرد. چون چیرۆکەکانی ئەو بەزمانی تورکیی ئیستامبووڵی، وەك وەرگێڕاوە کوردی و فارسییەکانی، کاك مستەفا برەویان نەبوو. (شایانی باسە بەختەوەرانە مامۆستا ئێلخانی زادە ئەو ڕۆژانە فەرهەنگی تورکیی ئیستامبووڵی بەکوردی دەنووسێ – لە رووی وەرگێڕانی تورکی بەفارسی و بۆی هەیە تا ئەو وتارە چاپ دەبی، ئەو فەرهەنگەی وی بەچاپی سێ و چواریش بگا. ئیشەڵڵا).

ئەو بەڕێزە، خودا تۆفیقی بدا و بێ چاوێنی بێ، جگە لە چیرۆك و وەرگێڕان، لە بواری شیعر و شاعیریشدا کەڵە شاعیرێکی بەرچاوە و خزمەتی یەگجار زۆر گەورەی لێ ڕوودادوە. ئەو شاعیرە دڵسۆزە، خزمەتێکی وای بەدنیای شیعر بەگشتی و بەتایبەت شیعری کوردی کردووە، کە نە لە سەرەتای ژیانی ئادەمیزادەوە تا ئەمڕۆ کەس کردوویە و نەهەتا دنیا دنیا بێ کەس خزمەتی وای پێ دەکرێ″ چون ئەگەر نیما لە فارساندا خۆی لە دەست سەروا و بەرابەریی بڕگەکان رزگار کرد، ماموستا ئێلخانی زادە بەوپەڕی لە خۆڕادیوی و لێزانییەوە، کۆت و زنجیری وەزنی لە مل شیعر داماڵیوە و خۆی لە جەغزی بەر تەسکی ماناشدا نەهێشتووەتەوە و بەو داهێنانە جوانە شۆڕشێکی گەورەی لە ئەدەبیاتدا پێك هێناوە و خۆی لە دنیای شیعر و ئەدەبدا نەمرکردووە.

ئەوانەی باسمان کرد هەموو بەنرخ و جێی ڕێزن، بەڵام بەبڕوای من هیچی ناگەنە فەرهەنگ و خودئاموز نووسیی ئەو ماموستا بەڕێزە″ کە لەو بوارەدا گەلێ کاری کردوون کارستان و پێم وایە ئەوەندەی شەو و شەونخوونی لەسەر کێشاون کە ئەگەر بەکیلۆ دووکەڵی چراشی نەخواردبێ، بێ شك گەلێ جار پسوولەی برقی وای بۆ هاتووە کە چەند بەرابەری داهاتی کتێبەکانی بووە (ئەوەش بەڵگەیەك بۆ دەمبەست کردنی ئەو کەسانەی دەڵێن کاك مستەفا بۆ تەماحی دنیایە کتێبان دەنووسێ و مەبەستی خزمەت نییە).

من لێرەدا باسی خود ئاموزە کوردییەکەی ناکەم کە سەتی نەوەتی خەڵك بەخوێندنەوەی فێری کوردی بوون و لە کام کوێرە دێ لاپەڕە، پیرێژنێك نابینی بەرگێکی بەدەستەوە نەبێ و بەدەم تەشی ڕستنەوە موتاڵای نەکا″ بەڵکو دەمهەوێ باسی ئەو خود ئاموزە تورکییە بکەم کە بۆ هەموو کەس لە بەرگی ڕۆژ و نانی شەو واجبترە و جێی خۆیەتی هەموو ماڵێك بەپێی سەر بیکرن و بیکەنە نوشتەی باغەڵ و لە سەفەر و حەزەردا

ڕەفیقی گیانی گیانییان بێ و سەعاتێك لە خۆیانی دوور نەخەنەوە و بەهانە نەگرن کە ئەو کابرا کەڕە کوردە تورکیی لە کوێ زانیوە؟ و لە شك دابن″ بڵێی هەڵەو پەڵەی کەڵەی تێدا نەبێ؟ نا، من پێموایە قەڵەمی ئەو هێژایە پەرجۆیە و دەس بۆ هەر کارێکی بەرێ بەهاسانی بەدەستیەوە دێ و ئەگەر بەجێی خۆنێرکەر ″خودئامووز″ و فەرهەنگی تورکی، بیهەوێ دەست لە خودئامووز و فەرهەنگی ئەلمانی و ڕووسییش بوەشێنێ، هیچ جێگای شك و گومان نییە وەکو فەرهەنگە تورکییەکە تێیاندا سەردەکەوێ″ با پیتێکیش رووسی و ئەڵمانیی نەخوێندبێ.

ڕەنگە بڵێن باشە خودئاموزی تورکی بەکاری چیمان دێ؟ و بۆ چمانە؟ برایان بێ ئینساف مەبن! برایان زەحمەتی خەڵك بێ بایەخ مەکەن و بەفیڕۆی مەدەن! برایان ئەدیب و وێژەوانە خۆماڵییەکان بەکەم مەگرن و بەچاوی سووك تەماشایان مەکەن! بۆ تا ئەو مامۆستایە ئەو فەرهەنگە کامیلە و ئەو خودئاموزە تورکییەی نەنووسیبوو، کامتان دەوزانی، «یوورم یەسەن» بەماندوونەبوونی دەڵێن بەو زمانە و «نەوار نەیۆخ»، چاك و خۆشی عەجەمانە؟ نا کڵاوی خۆتان بکەنە قازی و لە دین لامەدەن، کێهاتان دەوزانی، قامك لە چاوی من ڕۆکەن!

بەراوردێکی (زانستی ـ ئەدەبی)ی

دیوانی حافز و تەوژمی خەیاڵ

خواجە حافز، خودا قەبری پڕکا لە نوور، شاعیرێکی گەورە بوو″ یەگجار گەورە″ گەورەتر لەوەی ئێمە بیری لێ دەکەینەوە. تەنانەت بەنەزەری شەخسی خۆم، هێندێك جار لە غەزەلدا، وەپێش مامۆستا ئاسۆش کەوتووە. ئەوەندەی گڵ لەسەر قەبری حافزە، سەد ئەوەندە عەمری ئاسۆ بێ.

ڕەنگە دوای بڵاوبوونەوەی ئەو وتارە، زۆربەی هەرە زۆری ڕەخنەگران هورووژمم بکەنە سەر و بەنووکی قەڵەم و تەوس و تانە چاوم بکۆڵن، کە: ئەو فتوایەت بۆ داوە و پێی کافر بووی و بەڵایەکم بەسەر بێنن، سنەیی بەسەر بۆرەکەیی نەهێنابێ و قازی ئەو دەردەی بەحامیدی نەدابێ. بەڵام من باکم نییە″ چون هیچ قسەیەك بێ بەڵگە ناکەم و بۆ هەموو ئەو ئازیزانە وەڵامم هەیە.

ڕەخنەگران ڕەنگە هەوڵ ڕەخنەیەکی بیگرن و مامۆستا ئاسۆی پێ لە ژووررووی حافزەوە دانێن، ئەوەبێ کە مامۆستا ئاسۆ لە زۆربەی شیعرەکانیدا مەدحی دۆست و ڕەفیقانی کردووە و ئەوانی بەو کارەی هەتا هەتایە لە لاپەڕەی مێژوودا هێشتووەتەوە″ کارێکی بەداخەوە خواجە حافز خۆی لێ بواردووە و ڕەخنەگران ئەوە دەکەنە بەڵگەی ئەمەگ نەناسی و سپڵەیی خواجە حافز، دەرهەق بەدۆست و هەواڵانی و دەڵێن ئەوە نیشانەی دڵڕەقی و بێ هەستیی خواجە حافزی ڕەحمەتییە.

برایان، بەبڕوای من ئەگەر لەو بوارەدا خواجە حافز کەمتەرخەمیی کردووە، جێی لۆمە نییە و ناکرێ لەبەر ئەو ڕەخنە– هەر چەند بە ڕەخنەیەکی یەگجار گەورەشی دەزانم– دیوانە خشپیلانەکەی توورِ

هەڵدەین و تووك و نزای لێ بكەین. نا″ حافز كە ئەو كارەی نەكردووە، رەنگە دۆست و هاوالآنی شیاوی پێ هەڵكوتن نەبووبن″ دەنا ماڵم هەقە ئەو حافزە بە هەستەی من بیناسم، دریغیی نەدەكرد. بۆ وێنە یەكێك لە پاشاكانی سەردەمی بەنێوی «شێخ بوو ئیسحاقی ئینجوو» كە بەشاهیدیی مێژوو پاشایەكی عادڵ و دادپەروەر بووە و لەگەڵ حافز دۆستایەتییەكی نزیكی هەبووە و بەدەست «ئالی موزەففەر»ی زۆردار، ناپیاوانە لە ناو چووە، لە دیوانەكەی خواجەدا غەزەلێكی بەسۆزی پێ هەڵكوتراوە.

ڕەنگە هێندێك كەس بڵێن: بۆ خواجە حافز، بەسەرهاتی خۆی، بەقەولی فەرهەنگییەكان، (Auto Biography) لە سەرەتای دیوانەكەی نەنووسیووە. ئەو كارەی ماموستا ئاسۆ، بۆ پڕكردنەوەی ئەو كەلێنە هەراوە لە ئەدەبی كوردیدا، دڵسۆزانە زەحمەتی كێشاوە و ئەنجامی داوە.

من پێم وایە حافز لێرەشدا تاوانی نییە. چۆن ئەو لە كاتی ژیانیدا شاعیرێكی ئاوەها ناسراو نەبووە كە خەڵك تینووی خوێندنەوەی بەسەرهاتی بن و بیانهەوێ بزانن لە كوێ لە دایك بووە و كوڕی كێیە و تەمەنی چەندە و چ كارەیە و دەر و جیرانی كێن و... یاخود لە ژیانیدا خاڵگەلێكی وا بەرچاوی شك نەبردووە كە شیاوی نووسین بێ دەنا بێگومان ئەویش بەسەرهاتی خۆی (Auto Biography) دەنووسی.

هێندێك كەس ڕەخنە لە حافز دەگرن كە: بۆچی لە كاتی ژیانیدا وەك ماموستا ئاسۆ، شیعرەكانی كۆ نەكردۆتەوە تا لە فەوتان رزگاریان كا و نەهێڵێ بە لەناوچوونیان ئەدەبی گەلەكەی لاواز بێ.

خۆشەویستان، من پێم وایە حافز لەو بوارەشدا تاوانبار نییە. چون ئەو نرخی شیعرەكانی نەزانیوە و پێی وانەبووە هێندە جوان و شیرن و نایابن، خەڵك دەیانكەنە نوقڵی مەجلیس و دیوەخانان. بۆ بەڵگە تەنانەت لە كۆتاییی غەزەلێكدا، شیعری خۆی بە شیعری «خواجووی كرمانی»

شوبهاندووە، کە دیارە نیشانەی ئەوەیە حافز نەیزانیوە شیعرەکانی ئاوا بایەدارن تا کۆیان کاتەوە.

هێندێك کەس ڕەخنە لە حافز دەگرن کە: بەزیندی سەر، شیعرەکانی نەداوە بە خەتاتان، تا بەخەتی جوانی نەستەعلیق کە بە بووکی خەتە ئیسلامییەکان نێوبانگی دەرکردووە، بیانووسنەوە، ئەو کارەی مامۆستا ئاسۆ، دڵسۆزانە هەوڵی بۆ داوە و شیعرەکانی سەد هێندە پێ جوانتر کردووە.

برایان، ئەوەڵەن خەتی نەستەعلیق نزیکەی دوو سەت ساڵ دوای حافز بەدی هاتووە. دوامینی ئەوەش ئەگەر حافز شیعرەکانی نەداوە بە شێوە خەتەکانی باوی ئەو زەمان بیاننووسنەوە، دیسان دەگەڕێتەوە سەر بێ خەبەر بوون لە بایەخی شیعرەکانی و دیارە نەیزانیوە چ خەزێنەیەکی نایافتی بۆ نەتەوەکەی وەسەر یەك ناوە تا شایی پێی بێ و بەدەوریدا بێ، تیف تیفەی بدا و بیڕازێنێتەوە.

هێندێك لە ڕەخنە گران دەڵێن: بۆ خواجە حافز نەدەچووە لای وێنە گەرێك، وێنەیەکی بکێشێتەوە تا «محەمەدی گوڵەندام»، دوای کۆ کردنەوەی شیعرەکانی، ڕووبەرگ و لاپەڕەی هەوەڵی دیوانەکەی پێ بڕازێنێتەوە و خەڵك لە دیتنی ڕوخساری بێبەری نەبن″ ئەو کارەی مامۆستا ئاسۆ بە دڵێکی ئاوەڵاوە کردوویەتی.

برایان، خۆ سەردەمی حافز وەکو ئێستە نەبووە، هەر شارەی و تەنانەت هەر گەڕەکەی شەش حەوت وێنەگری تێدابێ. ئەو دەم وێنەگر تەنیا لە چین و ماچینان بووە و ڕەنگە حافز دەستی پێی ڕانەگەیشتبێ. جا یا لەبەر ئەوە بووە کە حافز زۆر خانەگی بووە لە ماڵێ دوور نەکەوتووەتەوە، یا خەرجی سەفەری نەبووە، یان پەیوەندیی دیپلۆماتیکی دەوڵەتی ئالی موزەففەر دەگەڵ بلووکی ڕۆژهەلات ناکۆك بووە و ویزای چین و ماچینیانی بۆ وەرنەگیراوە. یان ئەگەر دەستیشی پێی ڕاگەیشتبێ، وێدەچێ حافز

پیاوێکی ڕوو بازاڕی نەبووبێ و پێی خۆش نەبووبێ، وێنەکەی بڵاو بێتەوە، کە ئەو مەسەلەیە تا ئێستا لە تاریکیدا ماوە و ڕوون نەبووەتەوە.

ئەوە هۆی کەمتەرخەمیی حافز، بەڵام مامۆستا ئاسۆش لەو بوارەدا بێ تاوان نییە. چونکە ئەمڕۆ سەردەمی حافز نییە و وێنەگر و کەرەسەی وێنەکێشی بەپێی فیلانە و بۆ وەدەست هێنانیشی کاڵە و گۆچانی ئاسنی ناوێ. کەچی ئەو بەڕێزە چرووکیی بەخەرج داوە و بۆ کتێبێکی سەت و چل و پێنج لاپەڕەیی، تەنیا دوو وێنەی چاپ کردووە. کە بەبڕوای من ئەگەر حەوسەت وێنەشی پێ زۆرە و دەڵێ خەرج زۆر هەڵدەگرێ، دەبوو لانی کەم لاپەڕەیەك چوار وینەی لێ چاپ کردبایە″ کە بەداخەوە نەیکردووە. جا من پێموایە ئەگەر ئێمەش لێی خۆش بین، بێ شك بەرەی داهاتوو لەبەر ئەو کەمتەرخەمییە نایبەخشێ.

هێندێکی تر لە ڕەخنە گران دەڵێن: لە غەزەلەکانی مامۆستا ئاسۆدا جوانکاری گەلێك کراوە لە دیوانی حافزدا نەدیتراوە. ئەوان دەڵێن: دیوانی حافز، «چز چز و خز خز»ی بۆ دەرمان لێ وەگیر ناکەوێ. ئەو برایانە ڕاست دەکەن، بەڵام با ئەوەشمان لەبەر چاو بێ کە شیعری حافز سەدەی هەشتەم کوتراون و شیعری مامۆستا ئاسۆ سەدەی چاردە″ دیارە شیعریش وەك هەموو بەشەکانی تری هونەر، هەر دێ و بەرەو پێشەوە دەچێ و هەڵسەنگاندنی شیعرێك دەگەڵ شیعری شەش سەت ساڵ لەوە پێش بەپێوەرێکی بەرابەر، دروست نییە. سەرەڕای ئەوەش، بەچی ڕا دیارە حافزیش شیعری ئاوا جوانی نەکوتبێ و کۆ نەکرابێتەوە و ون بووبێ؟ یان شاعیرێك! لێی زەوت کردبێ؟ ئێمە لە تاریکی داین. خودا عالمە.

هێندێك کەس ڕەخنە لە حافز دەگرن کە: مێژوو و شوێنی کوتنی شیعرەکانی دیاری نەکردووە. ئەو کارەی مامۆستا ئاسۆ بۆ سوودی توێژکارانی بەرەی داهاتووی ئەدەب و وێژەی گەلەکەمان، وشیارانە ئەنجامی داوە.

برایان خواجە حافزی کڵۆڵ ئەگەر ئەو کارەی نەکردووە، جێی لۆمە نییە و هەقمان نییە لووتی لێ بادەین و بەتاوانباری بزانین. چون ئەودەم وەك ئێستا دیاریکردنی شوێن و مێژووی لەدایکبوونی شیعر باو نەبووە و شاعیران زیاتر وەدووی عیرفان و سۆفیگەری کەوتوون و هێندە بەتەنگ ئەدەبی نەتەوەکەیانەوە نەبوون و نەیانزانیوە، مەعلووم نەبوونی شوێن و مێژووی شاکارێك، چ زەبرێکی کاریگەر لە پەیکەری ئەدەبی نەتەوەکەیان دەدا، ئەگەر چی لەو بوارەدا مامۆستا ئاسۆش کەمتەرخەمیی بەخەرج داوە و تەنیا بە نووسینی رۆژی گوتنی شیعر و شار یا گوندێك کە تێیدا گوتوویەتی، کیفایەتی کردووە. کە بەبڕوای من دەبوو بۆ تۆمارکردنی زەمان، ئەگەر سانیە و ئانیەی هاتنی شیعرەکانیشی نەدەنووسی، لانی کەم سەعات و دەقیقەکەی تۆمار کردبا و هەروەها لە نووسینی شوێنی کوتنی شیعرەکاندا، گەڕەك و کۆڵان و ژمارە کاشی و دیوی نووسینی ئەوانی دیاری نەکردووە کە ئەوە بەکەلێنێکی بەرچاو دەزانم لە ئەدەبی کوردیدا، چون لە داهاتوودا دەبێتە هۆی سەر لێشواویی وێژەی گەلەکەمان و زەرەر و زیانی قورسی قەرەبوو نابێتەوە. هێندێك کەس دەڵێن، مامۆستا ئاسۆ لە ماوەی پازدە- بیست ساڵ شاعیریدا، بەقەت پەنجا ساڵی حافز، شیعری گوتووە و ئەوە دەکەنە بەڵگەی پاراوتر بوونی زمان و زەوقی مامۆستا ئاسۆ لە حافز.

برایان من هەرگیز ئینکاری ئەوە ناکەم کە لە هەموو بەشێکی هونەردا دەست بالای دەست هەیە. بەتایبەت لەو بەشانەی زگماك و خودا دارین. غایەتێکی من هۆی ئەوە کە خواجە حافز وەك مامۆستا ئاسۆ پڕ شیعر و دەم پاراو نییە، لەوەوە دەزانم، کە لە سەردەمی ویدا رۆژنامە و گۆڤار، کە هاندەرێکی بەهێزی ئەدەبین، وەك ئێستا زۆر و زەوەند نەبووە. ئەو دەم تەنیا گۆڤارێك لە شیراز دەرچووە کە ئەویش زۆربەی لاپەڕەکانی بە شیعری «شا شوجاع» و شاعیرە دەربارییەکانی دەوروپشتی ڕەش

دەبووەوە و حافز ساڵە و ساڵیش شیعرێکی بۆ چاپ نەدەبوو، تەنانەت لەبەر ئەو بێ مەیلییە، ماوەی چەند ساڵێك لە سەرەتای دەرچوونی گۆڤارەکەدا لێیان زیز بووبوو و هەر شیعری بۆ نەدەناردن. هێندێك کەس دەڵێن: بۆ حافز بەزیندی سەر نێوێکی وەك کتێبە بەنرخەکەی(*) مامۆستا ئاسۆ (تەوژمی خەیاڵ) خۆش و دڵڕفێنی بۆ دیوانەکەی دانەدەنا. چون (دیوان) نێوێکی گشتییە و دیوانی فلانە کەس، وەك بانگکردنی کەسێك وایە کە پێی بڵێن: کوڕی فلانە کەس و نابێتە نێوی تایبەتی.

ئەو برا خۆشەویستانەی کە ئەو ڕەخنەیە لە حافز دەگرن، دەبێ ئەوەیان لەبەر چاو بێ کە سەردەمی حافز، هێشتا کتێبەکەی «مامۆستا هێدی» چاپ نەبووبوو.

هێندێك ڕەخنە گری وردبین دەڵێن: حافز لە شیعرە عەرەبییەکانیدا نازناوی جیای نییە" کەچی مامۆستا ئاسۆ بۆ شیعرە فارسییەکانی، ناسناوەکەی وەرگێڕاوە و کردوویەتە "ئوفۆق". هەروەها دەڵێن: حافز تەنیا لە ئاخری غەزەلەکانیدا ناسناوی هێناوە، کەچی مامۆستا ئاسۆ لە دوای هەموو جۆرە شیعرێك بەئەرکی سەرشانی خۆی زانیوە، شیعرەکە بەنازناو بڕازێنێتەوە و ئەوەیان لە حافزدا بەکیمایەسی زانیوە.

لە وەڵامی ئەو بەڕێزانەدا دەبێ بڵێم: لە حاند قسەی هەق ئەستۆم کەچە.

لە کۆتاییدا، قسە هەزارە دوانی بەکارە. من بەش بەحاڵی خۆم، هەموو عالەم لۆمەم کا و بەبێ زەوقم لە قەڵەم دا، هەر شیعری حافزم پێ لە شیعری مامۆستا ئاسۆ خۆشترە. ئەوەش بڕوای خۆمە و بڕوای کەسیش ئایەتی قورعان نییە و بۆی هەیە راست بێ یان چەوت. ئێوەش کەیفی خۆتانە.

(*) کتێبەکە بایی دوو سەتمەنی عەلەن تەواوە و ئەگەر دەست فرۆشان دەیدەن بەپەنجا تمەن، بۆ بووژاندنەوەی ئەدەبی کوردی و بەربەرەکانێ دەگەڵ گران فرۆشییە و بەس.

تەنزێکی تاریخی

لە مێژ بوو لە خوێندنەوەی سروە تەرە بووبووم″ خەتە خڕپنەکەی چاوی ئازار دەدام، بە وتووێژە کۆپییە پووچەڵەکانی دڵم لە بوورەوە دەچوو و شێوەکارییە شل و شەوێقەکانیم سارد و بێ گیان دەهاتە بەر چاو و وەبەر دڵم نەدەکەوتن و لەو هەمووە کاریکاتۆرە کۆپینی و ئاوەڕۆییە وەڕەز بووبووم و بێزم هەڵدەستا. (ئاخر بۆ مەگەر دنیا چ گیروگرفتی تری تێدا نییە کە کاکی کاریکاتۆریست لە ڕێزی کۆپین و ڕەهەندی ئاوەڕۆ نایەتە دەر؟) تـا خـودا و ڕاستـان لـە سروەی ژمـارە ٢١٤ دا چـاوم بـە وتـاری «هەوشار؟ یان حەوشاری مێژوویی؟»ی مامۆستا عومەری فاڕووقی و برادەرێکی مەجووسی بەنێوی (زەردەشت ئاوێستایی) کەوت، کە بەدوو وتاری بەکەڵك و شیرن، حەسامەوە.

هەرچەند ئەو برادەرە مەجووسییەی دەگەڵ مامۆستا فاڕووقی وتارەکەی نووسیوە پیاوێکی نەناسراوە و لەوە پێش چمان لێ نەدیبوو، بەڵام کاك عومەر خۆی پیاوێکی نێو بەدەرەوەیە و گەلێ وتاری مێژوویی لە گۆڤارە کوردییەکان چەپاندووە! و کەم سیلسیلە ماوە جەدد و ئابادیانی تێك نەکردبێتەوە و بنە و بنەچەکی دەرنەهێنابن و بەزۆری بێ و بەخوایشت، بەخوێنەرانی نەناساندبێن.

هەڵبەت ئەو وتارەی مامۆستا فاڕووقی و برادەرە مەجووسییەکەی، دەگەڵ وتارەکانی پێشووی کاك عومەر جیاوازە و لێرەدا ئەو بەڕێزانە ڕاستەوخۆ باسی مێژوو ناکەن کە تێیدا پسپۆڕ و شارەزان. بەڵکو وتارەکە ڕەخنەیەکی زانستانەیە بەشێوەی تەنزێکی شیرن، لە کاری هێندێك بەنێو مێژوو نووسی بێ مایەی ناشارەزا کە کاریان بەجێی ڕوون کردنەوە،

هەتڵە کردن و سەر لێشێواندنە و بە وتاری بێ سەر و بنی رەمەکی، مێژووی گەلەکەمانیان چەواشە کردووە.

جا با زۆری لەسەر نەڕۆین و ئێمەش بەدەردی ئەوان! نەچین و بێینەوە سەر خەت.

مامۆستا فاڕووقی و برادەرە مەجووسییەکەی هاوڕێی، بۆ وتارەکەیان نۆ لاپەڕەی قەبارە رەحیلیی گۆڤاری سروەیان بەپیتی وردی رۆژنامەیی ڕەش کردۆتەوە کە نۆ ڕستەی تێدا نییە روون کەرەوەی پرسیاری تیتری وتارەکە، (هەوشار؟ یان حەوشاری مێژوویی؟) بێ و بەو شێوە لاساکردنەوەیە، تەوەس و توانجیان گرتووەتە ئەو بەنێو مێژوو نووسە ناشارەزا و بێ مایانە کە هەر بەقەت حەمەی ئاشەوان لە مێژوو دەگەن و بە وتارە دوور و درێژە مێژووییەکانیان مێشکی سەری خوێنەر دەبن، بەڵام ئەوەی باسی نەکەن، مێژوو و روونکردنەوەی مێژووییە.

(لێرەدا دەبێ بڵێم کە: لێم سوورە، ئەو وتارە نۆ لاپەڕەییە، لانی کەم نۆ لاپەڕەی تریشی بارستا بووە و مقەستی کاکی ویراستاری نا پسپۆڕ، وەك مێورەی بەهاریێ هەڵی پاچیوە و بەو شێوە ناشیانەیە باری تەنزی وتارەکەی کز کردووە. کە تکا دەکەم لەمەودوا ئەو وتارە شیرنانە سەقەت نەکەن و بەخڕوپتوونی بیخەنە بەرچاوی خوێنەری تامەزرۆ.)

بێگومان لە هەر سەردەمێکدا وەکو هەموو بەشەکانی تری کۆمەڵ، مێژوو نووسی ماستاوچییش هەڵدەکەون کە وەك گوڵە بەرۆژە دەگەڵ دەسەڵات دەگەڕێن و لە پێناو بەرژەوەندی ئەوان، بۆ خۆشیرن کردن، چاو لە سەرەکیترین بنەماکانی مێژوو نووسی، یانی هەقوێژی و ڕاستگۆیی، دەقوچێنن و ڕاستییەکانی مێژوو وەپشت گوێ دەخەن و دەیشارنەوە. هەر بۆیە مامۆستا فاڕووقی و رێزدار زەردەشت ئاوێستایی، لە باسی کوشتاری مەزدەکییەکانی سەردەمی سان سانییەکان! لەو جۆرە مێژوو نووسانە لە قاو دەدەن و بەتەوسەوە تێیان ڕادەخۆڕن و دەڵێن: «چلۆن

دەبێ بیست هەزار کەس میوان بگرن و سەریان لێ بدەن بەڵام ئەو بیست هەزار کەسە، تەنانەت بیست هەزار جنێو نەدەن، یان شەقێ لەکەس هەڵ نەدەن؟» دیارە هەر وەکو مامۆستایان بۆی چوون و شوێنیان هەڵ گرتووە، ئەو بیست هەزار کەسە، بیست هەزار سەهلە، چل هەزار جنێویشیان داوە و ڕەنگە زۆر کەسیشیان وەبەر شەق دابێ. بەڵام وێ دەچێ یەکێك لەو کەسانەی وەبەر شەق کەوتبێ، مێژوو نووسی تەشی ڕێسی سەردەم بووبێ. بۆیە پێی قاڕ بووە پێ لە عەیبی خۆی بنێ و ڕاستییەکە بدرکێنێ.

کیماسییەکی دیکەی کە مامۆستا فاڕووقی و برادەرە مەجووسییەکەی هاوڕێی بە تەنز دەستنیشانیان کردووە و بەو شێوەیە لە مێژوو نووسە ناشارەزاکانیان لە چەپلە داوە، ئەوەیە کە بەلاساکردنەوەیان وشەی غەڵەت و هەڵەیان لەکار کردووە.

هەر وەکو دەزانین بناغەی تەنز لەسەر گۆڕینی باوەکانە و بەڕێزان مامۆستا فاڕووقی و کاك زەردەشت ئاوێستایی وتارەکەیان بەوشەی غەڵەت لیپ داوە و بەو جۆرە، بەگۆڕینی باو، تیر و تانەیان هاویشتووەتە مێژوو نووسانی ناشارەزا و کوردی نەزان. هەڵبەت باو وایە کە کابرای تەنز نووس، لەپێش هەر وشەیەکی غەڵەت، نیشانەیەکی سەر سووڕمان (!) دانێ. بەڵام چون وتارە دوو قۆڵییەکەی ئەو مامۆستایانە غەڵەتی لە ڕادە بەدەرە، دانانی ئەو هەموو نیشانەیە لە پێش وشە غەڵەتەکان دیمەنی وتارەکەی ناحەز دەکرد. بۆیە نوێکارییان بەخەرج داوە و نیشانەیان بۆ دانەناون. (شایانی باسە هێندێك کەس لەسەر ئەو بڕوایەن کە ئەو هەمووە غەڵەتە بەئانقەست نییە و هۆیەکەی بەکوردی نەزانینی کاك زەردەشت ئاوێستایی دەزانن" کە دەبێ لە مەجووسییەکانی «شەریف ئاوای یەزد» بێ. بەڵام ئەو کەسانە بۆ خۆیان لە هەڵەدان، چون لەگەڵ تەنز و شێوە جۆراو جۆرەکانی ئاشنایەتییان نییە).

مـامـۆستـا فـاڕووقـی و بـرادەرە مـەجـووسیـیـەکـەی (کـاك زەردەشت ئـاوێستـایی) لە تەنزە شیرینەکەیاندا، هەڵەیەکی زەقی تری مێژوو نووسە چەپڕەکەکانیان دەستنیشان کردووە کە بەجێی لێکۆڵینەوەی زانستی و پەیدا کردنی بەڵگەی باوەڕ پێکراو، دێن قسەی کابرایەکی هاوچەرخ یان نووسراوێکی ئەو سەردەمە دەکەنە بەڵگەی بابەتێکی چەند هەزار ساڵ لـەوە پـێش. هـەر بـۆیـە ئـەو بـەڕێزانـە، بـەتیر و تـانـە هـێنـاویـانـە لاسایـان کـردوونـەوە و نـمـوونـە شیـعـری مـامـۆستـا قـانـعیـان کردووەتـە بـەڵگـەی هــەورامــی بــوونــی کـتـێبـی ئـاوێستـا و نـمـوونـە شیـعـری «مـامـۆستـا حـەقیـقی»شیـان بـۆ سەلـمـانـدنی کوردی بـوونـی وشەکـە هـێنـاوەتـەوە. کە دەستیـان خـۆش بێ، تەنزێکی بەقەوەت و کەم وێنەیە و پیاو ئەوەندەی پێ پێدەکەنێ زگی دێشێ.

هـێنـدێك مـێژوو نـووسی لاپـڕەسـەنـی نـاشارەزا، بـەجـێی لـێکـۆڵـیـنـەوەی زمانەوانی و لێکدانەوەی ئاڵوگۆڕی پیتی وشەکان بەشێوەیەکی زانستی، دێن رەمەکی هەر وشەیەکی کۆن بڕێك شێوەی وشەیەکی تازەی دا، بەزەبری سوێند و کوتەك لە مل یەکیان دەپەستێون و دەڵێن: ئەها، ئەوە هەمان وشەیە و بەدرێژایی مێژوو ئاڵوگۆڕی بەسەردا هاتووە. جا بۆیە مامۆستا فاڕووقی و هاوڕێ مەجووسییەکەی چەندین وشەی نوێیان لە پەنا داناوە. وەکوو: کی قوباد = کاکۆ باد″ انو شیروان = نێچیروان″ ساسانی = سان سانـی، لـەسەر کـێشی خـان خـانـی و مـەمـانـی. بـەڵام مـێژوو نـەنـاسەکـان، بەتەشەر گوتوویانە لە ئێرەیی و تۆران وەرگیراون. کە تەنزێکی بەقەوەتە بۆ دەمـکـوتـکـردنـی ئـەو جـۆرە کـەسانـە. هــەر بـۆیـەش لـەو بـاسەدا وشەی پاچەقاندنیان! دەکار کردووە کە جێی خۆیەتی و پڕ بەپێستیانە. هەڵبەت لێرەدا مامۆستایانی هێژا بۆ وشەی (توووران ⟵ توران) گۆرانیی «بۆ تۆرت کرد بۆ تۆریای؟ هەگوڵە لەسەر چی تۆریای» شیان وەك بەڵگەیەکی مـۆسیـقـای مـێژوویی هـێنـابـووەوە و شەرحـیـان کـردبـوو کـە بـەداخـەوە

ویراستاری بێ ئینساف هەڵی پاچیوە.

هێندێك نووسەری بێ سەواد، کە کوردییەکە بەباش نازانن، بۆ خۆڕانان هەڵدەکوتنە سەر و زمانە لاوەکییەکان و وشەی لاوەکی و لاتین لە وتارەکانیان دەخەن. تا خەڵك بەزمان زان و شارەزایان لە قەڵەم دا. کە دیارە کابرا زمانەکەی نەزانێ، لە زمانی بێگانەدا هەڕە لە برە ناکاتەوە و تووشی هەڵە و غەڵەت دەبێ. هەر بۆیە مامۆستا فاڕووقی و ڕێزدار زەردەشت ئاوێستایی، بەلاسای ئەو جۆرە کەسانە، بە تەوس وشەی (Symbol) یان بە (سونبول) نووسیوە و بەم جۆرە پێیان حاڵی کردوون کە ئێوە لە پێشدا زمانەکەی خۆتان فێر بن، دوایە بچنە زگ! زمانێکی تر. هەروەها دەکار کردنی وشەی سونبول (کە نێوی گوڵێکە) بەجێی سەمبول، ئیشارەیەکی شاراوەیە بۆ دەستەگوڵ بەئاودادانی نووسەرە ناشییەکان.

ئەو قەدەرە بەداخەوە بەعزە نووسەرێك بەتایبەت مێژوو نووسە پڕ کارەکان، فێر بوون لەسەر تەلەفیزیۆن و لە وتاری گۆڤارەکاندا، لە جەنگەی باسە مێژووییە گرینگەکانیان، دەکوڕووزێنەوە کە: دەستمان دەرەقەتی دممان نایە. یانی ئەوەی دەیبێژین، ئەوەندەمان دەست ناڕوا چاپی کەین کە ئەو کوڕووزانەوەیەش خۆی لە خۆیدا پەتایەکی ناحەزە، چون هەم دەگەڵ باسە مێژووییەکان ناگونجێ و هەم نووسەریشی پێ سووك دەبێ. هەر بۆیە مامۆستا فاڕووقی و هاوڕێ مەجووسییەکەی، لە نێو چەقی وتارەکەیاندا، بەهێنانە گۆڕی ئەو باسە، بەزمانی تەنز دەئامپاکانیان گەیاندووە کە ئەو کوڕووزانەوەیە ناحەز و نابەجێیە تا بەڵکو تەرخی کەن و لەوە بەدوا نەچنەوە سەری.

هێندێك مێژوو نووسی ناشارەزا، ئەوەندە ناشین کە بۆ خۆیان لە خۆیان لە هەڵڵا دەدەن و بەلەبەر چاو نەگرتنی شوێن و زەمانی ڕووداوەکان، هەڵەی وادەکەن پیاو پێی بەعەرزەوە ڕەق دەبێ. ئەوانە گەلێ جار بەسەدان ساڵ و فەرسەخ، بەسەر زەمان و زەویدا باز دەدەن، بەڵام چون دوعای

بـەخـێری خـەڵـکـی ئـەمـەگ نـاسـیـان بـەدواوەیـە، نـە قـاچـیـان دەشکـێ و نـە ملیشیان ورد دەبێ. هەر بۆیە مامۆستا فاڕووقی و برادەرە مەجووسییەکەی تەوس و تانەیان تێ گرتوون و بەگەپ لاسایان کردوونەوە و کەشتییەکەی نووحیان کردووەتە "دەفری باڵدار" و هاوکات لە ئارارات و چیای شەنگاڵ و شێخان دایان بەزاندووە، کە بەسەدان کیلۆ میتر لێك دوورن. هەروەها فەرموویانە: دەفرە زێڕینەکەی تەپکی حەسەن لوو، بەنەخشی دەورانی ماد و هەخامەنیشی ڕازاوەتەوە. کە ئەو جامە ئاڵتوونە چەند سەد ساڵ بەر لە ماد و هەخامەنیشییەکان ساز کراوە و شتی وا ناگونجێ" مەگەر زیڕینگەرەکەی کەرامات دار و داهاتووبین بووبێ.

زۆر مێژوو نووسی لابەلا هەیە کە وتارەکانیان هەموو قسەی هەڵیت و پەڵیت و بێ سەر پایە و عاسمان و ڕێسمان لێك دەبەستن و لەو پێجێیەی فەرزەن باسی چەند هەزار ساڵ لەوە پێشی چین و ماچینمان بۆ دەکەن، بێ عوزر و بەهانە بەپرتاو هەڵدەکوتنە سەر ئەوڕۆی ئەمیرکا و کانەدا. هەر بۆیە مامۆستا فاڕووقی و هەواڵە مەجووسییەکەی لە باسی هەو شارەوە هەڵیان کوتاوەتە سەر ئاوێسستا و زەند و پازەند و تەقڵە کوت گەڕاونەتەوە گۆنگرەکەی بێسارانی لە مەریوان و دیسان وەسەر شاشەی مێدیا پەڕیون و خۆیان کوتاوەتە نێو گوتوبێژی بابان سەقزی بەو تەنزە شیرنە مانادارە، مێژوو نووسە چەپرەکە ناحاڵییەکانیان حاڵی کردووە کە: برا گیان هەرکارەی شێوازێکی هەیە و وتاری مێژوویی و مەنجەڵی ڕۆژی جێژنی کابرای مجێور یەك نین. لێرەدا نووسەرانی خۆشەویست داخ و کەسەریان هەڵڕشتووە کە بابان سەقزی لەسەر تریبۆنی مێدیا مەجالی دەربڕینی مەبەستە مێژووییەکەی نەبووە. کە بەبڕوای من ئەو داخ و کەسەرەی نەدەویست. چون ئەگەر تریبوونی مێدیا وەختی بەدەسندەیە، خۆ لاپـەڕەکـانـی سروە لـە پـەرێزی پـایـز بـەرەڵاتـرە" دەی بـا ئـەویش لـەوێدا مەبەستی خۆی دەربڕێ.

هەروەکو ئاگادارین بناغەی کاری مێژوویی سەرچاوەی نەبێ، کەس بەهێندی ناگرێ و توورێکی تەڕی پێ نادا. هەر بۆیە مامۆستا فاڕووقی و کاك زەڕدەشت ئاوێستایی بەتەوس و تانە لاسای ئەو کەسانەیان کردووەتەوە کە لە نووسینی بابەتی مێژووییدا بنەمای سەرەکی لەبەر چاو ناگرن و سەرچاوە دیاری ناکەن. جا هێناویانە وتارێکی بەدەسنووس هەژدە و دوای ویرایشی ویراستار نۆ لاپەڕەییان لەسەر مێژوو نووسیوە و بۆ نموونە – دەستم لەگەڵ دەستیان – تاقە سەر چاوەیەکیشیان دەستنیشان نەکردووە، تا بەشکم ئەو مێژوو نەناسە بێ چاو و ڕووانە بەخۆدا بشکێنەوە و حەیا بیانگرێ و لەوە بەدوا کاری ئاوا پڕوپووچ نەکەن.

لە کۆتاییدا لە خودای میری مەزن بۆ مامۆستا فاڕووقی لە ئەهوورا مەزدای میهرەبەخش بۆ کاك زەڕدەشت ئاوێستایی داوا دەکەم لە وتاری مێژوویی و تەنزی ئاوا شیرن و بەتام، سەرکەتوویان کا و، گلەیی و گازاندەی خۆشم لە ئەنجومەنی زەردەشتییەکانی ئێران دەردەبڕم کە بۆ دووبەرەکییان کەوتووەتە نێو و کەمتەرخەمی دەکەن و سمینارێکی فەرهەنگی بۆ لێکۆڵینەوە لە مەبەستە مێژوویی و ئایینییەکانیان بۆ مامۆستا فاڕووقی و برا دینییەکەی خۆیان ڕێزدار زەڕدەشت ئاوێستایی هەڵنابەستن! خۆ کەبابە بەرخێکی یەزد و کووپەیەك شەربەتی! کۆنی خۆماڵی ئەوەندە خەرج هەڵناگرێ پیاو لە پێناویدا چاو لە فەرهەنگ و مێژووی نەتەوەکەی بقووچێنێ. ئەوەتا خودا بەزیاد بێ، هیچ کون و کاژێرێکی تاریخمان بەتاریکی نەماوەتەوە و مێژوومان ئەوەندە روون و ئاشکرایە، دەڵێی مێژووی شایە.

زمانی ئۆردوو

– ئەحمەد !

– ....

– ئەحمەد !

– ....

– ئەحمەدە سوور!

– بەڵێ بەڵێ، ئەوە هاتم.

– سوورە سەگ، سەعاتێکە هەرات لێ دەکەم لە کوێی بەملی شکاوت؟ ها؟

– قوربان ببوورە، لەو دیو بووم، ئاگام لێ نەبوو.

– ئەدی چت دەکرد بەگیانی ناخێرت؟

– قوربان خەریکی موتالآی زمانی ئۆردوو بووم.

– زمانی ئۆردوو؟! زمانی ئۆردوو بۆ؟!

– وەڵاهی دەمەوێ فێری بم و چیرۆك و شت لەو زمانەوە وەرگێڕمە سەر کوردی. با هەر نەنووسن (وەرگێڕ لە فارسییەوە)، با جارێکیش بنووسن (وەرگێڕ لە ئۆردووەوە) پیاو.

– جا باشە، خود ئاموزێکی کامیلی ئۆردووت لە لایە؟ وەك ئەو خود ئامووزە کامیلە کوردییانە؟!

– نەخێر.

ئەی بە چی فێر دەبی؟ بێ مامۆستا؟!

– وەڵا هەر پشتی ئەو شەمچە پاکستانییانە دەخوێنمەوە.

– ئاخر گێژ و حۆلی نەفام! پیاو بەپشتە شەمچە خوێندنەوە فێری، زمان دەبێ؟!

– قوربان بۆ توورە دەبی؟ دە خەڵکیش هەر وەك منن ئیدی.

فیلناسی

– ئەحمەد ئەوە چییە پێت؟

قوربان ئەوە کتێبێکە بەنێوی «فیلناسی». کە بەپێویستم زانی بۆ پڕکردنەوەی کەلێنێکی تر لە ئەدەبی نەتەوەکەمان وەریگێڕمە سەر کوردی چون بەڕاستی لە زانستی فیلناسیدا زۆر دواکەوتەین. ئەوە بەرگێکیشم بەدیاری بۆ هێناوی.

– بەخێر بێی، دەستت خۆش بێ، یاخوا. ئەدی بۆ بەجێی وێنەی فیل، وێنەی خۆت لە ڕووبەرگەکەی چاپ کردووە؟!

– قوربان هەموو کەس وێنەی فیلی دیوە، وێنەی خۆم لازمتر بوو، چون بەسەرهاتی خۆشم لە دە دوازدە لاپەڕەدا لێ نووسیوە، دەبوو وێنەکەشمی پێوەبێ.

– ئەدی نێوی نووسەرت بۆ وا چکۆلە نووسیوە و نێوی خۆت ئاوا گەورە؟!

– ئاخر ئەوەی زەحمەت بێ من کێشاومە، نووسەر بۆ وەڕەزی بەسەر بردن، شتێکی نووسیوە و خۆی ماندوو نەکردووە. بەڵام من تا وەرمگێڕا سەر کوردی، هێندەم وشەدان هەڵداوە، هەموو سەر قامکەکانم خوێنی لێ دەتکا.

– دەی باشە مبارەکە" ئەمر!

– وەڵڵاهی ئەگەر زەحمەت نەبێ، شیعرێکی پێدا هەڵبڵێ، لە چاپی دووهەمدا لێی دەنووسم.

– بەسەر چاو، بەڵام بەشەرتێك وێنەیەك و بەسەرهاتی منیشی تێدا چاپ کەی.

ژینامه

– ئەحمەد! دا وەرە کوڕە ئەوە لە بەیانییەوە خەریکی چی؟

– قوربان دیوانی حافزم دەخوێندەوە. بەیتێکی ئەوەندە خۆشی تێدا بوو سەیر! شابەیتە! بۆتی بخوێنمەوە؟

– نا، لێی گەڕێ پێویست ناکا″ وەرە سەر گوریشتەی ئەو شاعیرەم بۆ بخوێنەوە، لەو گۆڤارەدا چاپ کراوە. من چاویلکەکانم پێ نییە.

– بەسەر چاو: «لە زانینی ناوی شاعیردا، توێژینەرەکان ڕایان یەك نییە. ساڵی وەفات و لەدایك بوونیمان بۆ روون نەبووەوە...» قوربان عەجەب شیعرێك بوو ها! ئەو شیعرەی حافز دەڵێم، شتی وام قەت نەدیوە!

– ئەرێ دەکرێ چەنەت گرێ دەی و بێدەنگ بی؟ دەڵێم ئەو ژینامەیە بخوێنەوە ژینامە!

– بەسەر چاو: «شوێنی لە دایك بوون و مردنی ئەو شاعیرە نادیارە... » کوڕە قوربان ئەو شیعرە هەر سەیر بوو سەیر!

– کوڕە قوربان و ژەهری مار، کوڕە قوربان و دەرد، ئاخری وا دەکەی هەم دیوانی حافزەکەت بدڕێنم و هەم دوو زللەشت لە بنان گوێی راکێشم، ئەتۆ هێندە چەنە چەنە چییە دەیکەی؟ چت پێ دەڵێم ئەوە بکە!

– بەسەر چاو: «هەروەها نێوی کتێبەکانیمان بۆ مەعلووم نەبووە و لە شیعرەکانیشی چمان وەدەس نەکەوت دەنا بۆ نموونە لە چاپمان دەدا... کوڕە،...»

– باشە ئەحمەد باشە، ئەلحوکموو لیلا، شیعرەکە بخوێنەوە بزانین ئەو شاکارە چییە وا ئاشقی بووی و هەراست بەعەمری هەڵگرتووین.

– شیعرەکە میسرەعی هەوەڵیم لە بیر نییە″ میسراعی دووەمی دەڵێ: نازانم چی و چی و چی حافزا!

غەزەلی حافز

– ئەحمەد! ئەو ورتە ورتەت لێ چییە؟ لێمان دەگەڕێی سەرخەوێك بشكێنین یان نا؟

– قوربان ببوورە، ئەوە غەزەلێكی حافزم وەرگێڕاوەتە سەر كوردی، دەمخوێندەوە.

– كوڕە شتی چا بڵێ! ئەتۆ و غەزەلێكی حافز؟! وشتر و گێرە؟!

– جا خۆ ئیشەڵڵا درۆت عەرز ناكەم، بەخودای واشم وەرگێڕاوە، دەبێ بێیە سەیری!

دەڵێی بۆت بخوێنمەوە؟

– بیخوێنەوە دەی، دەزانم هەر شەڕی ئەوەت بوو من تێ بگەینی.

– بەسەر چاو" شاعیر دەڵێ:

– «تەنت بەنازی تەبیبان نیازمەند نەبێ»

وجوودی نازوكت ئازوردەیی گەزەند نەبێ...»

– بەسە! بەس! ئەوە لە كوێ شیعر وەرگێڕانە بێ سەواد؟! تەواوی وشە فارسییەكانت دەقا و دەق دووپات كردۆتەوە. شیعر وەرگێڕان چۆن وا دەبێ؟!

– بۆ نابێ؟ زۆر چاكیش دەبێ. نە هێشتوومە بەقەرا موویەك ماناكەی بگۆڕێ. نە هێشتوومە سەنعەتە بەدیعییەكانی تێك چێ. نە وەزن و قافیەم تێك داوە. ئەسڵی كار فیعلە" فیعلەكانیشم كردووەتە كوردی. دەی لەوە زیاتر چت دەوێ؟ وەڵڵا یەكی دی ئاوای وەرگێڕابا دەیانگوت شاكارە و لەقەبی مامۆستاشیان دەدایە. بەڵام هەر تۆی منت وەبەر چاو نایە.

هونەرمەند

خوێنەرانی هێژا، هونەرمەندێکی لاو هەیە، مانگێك بوو لەبەرم دەپاڕاوە، وتووێژێکی لەگەڵ بکەم منیش لە ترسی میرزا نەمدەوێرا بچم، چونکە پێی وایە ناتوانم ئەو ئیشانە بێ چاودێریی وی بەباشی بەڕێوە بەرم. دەنا بەدڵ پێم خۆش بوو بچم. ئاخر قسەی خۆمان بێ و لە نێوانمان دەرنەچێ، کاکی هونەرمەند بەڵێنیی دەم شیرنییەکیشی دابوو، خودا هەڵ ناگرێ قەولەکەشی بردەسەر. جا ئەمڕۆ کە دیتم میرزا سەری قاڵە، دەرفەتم هێنا و چووم ئەو وتووێژەم لەگەڵ کرد:

– بەڕێز تکایە خۆت بەخوێنەرانی ئێمە بناسێنە.

– بەنێوی خودا، پێش هەموو شت، زۆر سپاسی جەنابی بەڕێزت دەکەم کە بۆ پڕ کردنەوەی کەلێنێکی تر لە فەرهەنگی نەتەوەکەمان، ئەو وتووێژەت پێك هێنا.

من مەولوودی کوڕی مەسعوودی کوڕی کەریمی کوڕی ڕەحیمی کوڕی سەلیمم، دایکم خات خانزادی کچی پوور پەریزادی نەوەی پوور ڕوحیزادە و ڕۆژی سی شەممۆ سەعات یەك و سی و دوو دەقیقەی بەربەیانی، ڕێکەوتی حەوتەمی مانگی پووشپەڕی ساڵی ١٣٥٣ی هەتاوی لە دایك بووم. ژمارەی پێناسەکەم ٤١٢، ژمارە لیزگەی پێناسەکەم ١٤٨٠٨٧٢/ ئەلف، وەرگیراو لە ناوچە ١٣ی شاری...

– باشە لەوانە گەڕێ!

– بەسەر چاو" بەڵێ خوێندنم تا پلەی سەرەتایی درێژە پێدا و ئێستاش خەریکی کاری هونەریم. شایانی باسە بنەماڵەی ئێمە لەوە پێش هەر هونەر پەروەر بووە و دە دوازدە کەڵە هونەرمەندی لێ هەڵکەوتووە. بۆ وێنە

مامێکی باپیرەی دایکم، گۆیا شیعر ناسێکی گەورە بووە. بەجۆرێك کە ئەگەر دوو شیعری کوردی و عەڕەبیت نیشان دابا، بەبێ خوێندنەوە، هەر بەدیتنی سەر و ژێری پیتەکان دەیزانی کامیان کوردی و کامیان عەڕەبییە. دیسان بن ئامۆزایەکی باوکیشم کە ئێستا ئەمری خودای بەجێ هێناوە،

– خودا بیبەخشێ.

– لەگەڵ مردووی تۆ" بەڵێ دەمگوت، ئەویش بەزەمانی جحێڵی دەنگی ناخۆش نەبووە و زۆر کەس لە هەرەوەزی دروێنە و جووت، ویرە ویریان لێ بیستبوو. جا ئەو دوو هونەرمەندە بەڵگەیەکی پتەون، بۆ سەلماندنی هونەر پەروەر بوونی بنەماڵەی ئێمە" چ لەبەر و چ لە پشت.

– کاك مەولوود، دەکرێ لە بارەی هونەری خۆتەوە بۆمان بدوێی، کە خەریکی چی؟

– وەڵڵاهی ئەوەی ڕاست بێ، هێشتا هیچم نەکردووە. بەڵام بۆ ئەوەی دابونەریتی بنەماڵەکەمان کوێر نەبێتەوە و خزمەتێکیشم بەئەدەب و فەرهەنگی نەتەوەکەم کردبێ دەمەوێ لە داهاتوودا شیعر بنووسم و نازناوی (مامۆستا جەحۆ)شم بۆ خۆم هەڵبژاردووە.

قەسیدە

– ئەرێ مەحموود!

– گیانی مەحموود.

– ئەرێ ئەو قەسیدەیەی خوێندتەوە، لە مەدحی سوڵتان مەحموود دا نەبوو؟

– کوڕە نەوەڵڵا. ئەوە لە مەدحی خۆمدا بوو، ئەحمەد گیان. سوڵتان مەحموودی کوێ!

– هەی نەبێ! جا چۆن ئاخر؟

– ئەی خۆ ئیشەڵڵا درۆت عەرز ناکەم.

– کوڕە شتی چا بڵێ! باشە کێ بۆی نووسیوی؟

– قوربان چت لێ بشارمەوە. ئەوە دوێنێ پازدە قڕانم کرێ تاکسی بۆ شاعیرێك دا"

ئەویش ئەو قەسیدەیەی پێ هەڵگوتم و بۆی ناردم. حەفتا و نۆ بەیتیشە.

– باشە بەیتی چەند کەوتووە؟

– چوار شایی، شتێك کەم.

بانگەواز

بەم جۆرە بەتەواوی خوێنەرانی خۆشەویست ڕادەگەیەنم، کە لەبەر کەمتەر خەمیی خۆم و لاپەڕ بوونی ماڵ، ماوەی دوو ساڵە قەتحە چیرۆکێکی خشپیلەی نازدارم لێ ئاوەکی بووە و بێ سەر و شوێنە تا ئێستا نەگەڕاوەتەوە ماڵێ.

شایانی باسە هێندێ کەس (خودا لێیان هەڵنەگرێ) نەخشانەی خراپ لێ دەدەن و دەڵێن: هەر نەماوە و لە «گۆڕستان»دا نێژراوە – کە ئیشەڵڵا درۆیە.

هێندێکیش دەڵێن: نەخێر ماوە و لە هەندەران دیتراوە کە خێرۆمەندێك زگی پێی سووتاوە و بەخێوی کردووە و (کراسی ڕەشی گوڵ گوڵی)ی بۆ کڕیوە و لە عەولادی خۆی بەفەڕزتر دەزانێ – خودا خێری بنووسێ و عەوەزی چاکەی بداتەوە.

جا تکایە ئەو کەسانەی ئەحیانەن بەسەر و سۆراغی دەزانن، ئاخر خۆ کافرستانی نییە، بەخێری دایك و بابیان خانە خوێکەی ئاگادار کەن، تا منەتبارم کەن و بەناردنەوەی، بنەماڵەیەك لە پەژارە و چاوەڕوانی ڕزگار کەن و لە بارتەقایدا بەگەردن ئازایی (مزگێنی)م لێ بستێنن.

بەسپاسەوە:

میم. ڕەمەزانی

هاوار

دەگەڵ گرمەی هەوری بەهار، کۆمەڵە چیرۆکی هاوار، بەهاوکاریی خەڵکی چەند شار، لە ژێر چاپ هاتە دەر.

بیناسە:

ناو: هاوار

نووسەر: ناسر وەحیدی/ بۆکان

ناشر: محەممەدی . سەقز

چاپخانە: شوعاع / تەورێز

وێنەی رووبەرگ: زیائوددینی / سنە

پیت چن: ئازەر / ورمێ

***

ابر و بباد مه و خورشید و فلك در كارند

تا تو نامی به كف أری و الی أخرها...

شیعر: سەعدی/ شیراز

بێ سەوادی

دوێنێ عەسر، بێ خەیاڵ پاڵم دابووەوە و تەوژمی خەیاڵی مامۆستا ئاسۆم بەدەستەوە بوو لە شیعرێك! دەگەڕام (ئاخری هەر نەشم دیوە) کە لەپڕدا شەنگە حمەد گۆڤارێك بەدەستەوە، وەك دڵۆپە لێم پەیدا بوو و وەکو جاران، بێ لە دەرکەدان خۆی بەژووری داکرد:

– سەلامەلێك.

– عەلێکە سەلام.

– ئەرێ تۆ دەزانی دڵمان بەو تەنیا حەوتە نامەیە خۆش بوو ئەویش بەهیچ دەرچوو!

– بۆ؟ ناکا وتارت بۆ ناردبێ" دوو بەش هەڵە و بەشێك ڕاست لە چاپی دابێ؟

– کوڕە نا، ئەو هەڵەش بکا هەر بەڕاستی (!) دەزانم. قسەی ئەوە نییە.

– ئەی کتێبناسان کردوویانەتە ئاڵبۆمی وێنە؟

– نەء.

– ئەدی ناکا دیسان سەفەر نامە نووسان بەباسی شام و نەهار قرخە بڕیان کردبێ؟

– باسی شام و نەهارت کرد، لێی نزیك بوویەوە بەڵام نەتپێکا. کوڕە چوون چییان کردووە" زۆر ناشیانە، ئاگاداریی تەلاری خواردەمەنییان لە پەنا پیرۆزبایی پلە و پایەی گەورە پیاوان لە چاپ داوە! جا تو خوا ئەوە کارە؟ ئاخر ئەو دووانە چ پێوەندییەکیان پێکەوە هەیە؟

***

خوێنەری خۆشەویست ئەحمەد – هەر چەند لە هەرتك چاویشم خۆشتر دەوێ– هەر ئەوەندی لێ دەزانێ و بەقەولی کابرا هەر سەرێك لێ حاڵییە! بێ سەوادە ئیتر.

جوامێری

بەدرێژایی مێژوو، لە نێو هەموو میللەت و نەتەوەیەکدا پیاوەتی بەباش دانراوە، دەستەواو و هەرەوەز هەر بووە و یارمەتی و جوامێری رێزی لێ گیراوە. لە نێو ئێمەی کوردیشدا، ئەگەر پیاوەتی و یاریدە لە گەلانی دی زیاتر نەبووبێ، بێگومان کەمتر نەبووە و کۆمەڵناسی لاوەکی و خۆماڵی ئەو راستییەیان سەلماندووە و بۆیان لە مل داوە.

جا هەر بەو پێودانە، ئەو قەدەرە بلیمەتێکی خۆشەویست و شاعیرێکی پایە بەرز و ناسك خەیاڵی کورد، خوا بۆ گەلانی دراوسێی بپارێزێ، دوای پێ گەیاندنی ئەدەب و وێژەی خۆماڵی بەئەرکی سەر شانی خۆی زانیوە، سووکە ئاورێکیش (بێ ئەدەبی نەبێ) وەسەر ئەدەبی فارس بداتەوە و (دوو لە رووی حازریان) دیوانێکیان لە تیراژی چەند هەزاردا بۆ چاپ کا و بەو کارە بگرە لەوانیشی تێپەرێنێ و بێنێتە نێو نێوان. کارەکەی مامۆستای بەرێز و شاعیری ناسك خەیاڵ لە باری مرۆڤایەتییەوە قسەی لەسەر نییە و تا دڵت حەزکا جێی رێزە. بەڵام من لەوە داخم دێتێ کە فارسەکان سپڵە بوون و ئەو جۆرەی پێویستە چاکەی ئەو مامۆستایەیان لە چاودا نەبووە و ئەو رێزەی شیاوێتی لێیان نەگرتووە.

ئاخر ئەگەر لەبەر دەسکورتی پەیکەرەیەکیان لێ ساز نەدەکرد (جا با لە زێڕ نەبا و لە قەڵایی با) و لە شوێنێکی شیاو دایان نەدەنا، (جا با تاران نەبا و لە شۆرەکاتی لووت با) دەبوو بەئەمەگی ئەو چاکەیە لانی کەم ئەم کتێبە بەنرخەکەی بکەنە سەرپاژی دوو واحیدی دەرسیی زانکۆی وێژە. یاخۆ هەر نەبا جایزەی نۆبێلیان بۆ کردبا، چی تێ دەچوو؟

دوور ئەندێش

ئەو قەدەرە برادەرێکی گەلێك ئازیز و هێژا (مەپرسن کێ؟ وا فەرز کەن مونتەزیرولوەکالەیەك) لە شارێکی دەووبەر (مەپرسن کوێ؟ وای دانێن سەقز یان هێندێك ئەولاتر) بەبۆنەی بەشداریی خەڵك لە هەڵبژاردن، سپاسنامەیەکی ڕەش کردووەتەوە و بەوی ڕووی دار و دیواری سپی کردووەتەوە و خەڵکی بەئاوەڵناوی «دوورئەندێش» نێو دێر کردووە.

ئازیزان ئێمەی کورد پەندێکمان هەیە دەڵێ: هەموو شتێك بەخوێ و خوێش بەئندازە. فارس دەڵێ: ″اندازەنگە دار کە اندازە نکوست″. هەروەها عارەبان دەڵێن: ″خیر الامور اوسطها″. بەڵام ئینگلیسەکان دەڵێن:

East and weset parliamentisbest.

هەڵبەت عورووس و فەرەنگی و کار و باریش لەو بارەیەوە پەند و ئامۆژگارییان بەپێی فیلانە و ئەگەر نموونەیان لێ ناهێنمەوە، وەنەبێ لەبەر نەزانین بێ، بەڵکو لەبەر ئەوەیە بەرۆژئاوا پەرستی تاوانبار نەکرێم و مۆرکی رۆژهەڵات دۆستیم لێ نەدەن. دەنا جێی خۆی بوو لە حەفتا و دوو میللەتان نموونە بێنمەوە کە: زێدەرەوی حەددێکی هەیە، خۆ بەکەم گرتن حودوودێکی هەیە. ئەو هەمووە تەوازوعە لەبەر چی؟ ئەو خاکینەیییە بۆ؟ ئاخر بۆ دەبوو ئەو برادەرە بەرێزە، ئەو وشە پڕمانایە ″دوور ئەندێش″ لەژێر دەقەکە لە پەنا ئیمزاکەی خۆشیەوە دانەنێ؟ چون بەبڕوای من و بەوەکالەت لە لایەن خوێنەرانیشەوە – هەرچەند وەکالەت وەرگرتن ئێستا هێندیش هاسان نییە! – ئەو برادەرە هێژایە، بەو داهێنانە جوان و پڕ مانایە، بۆ خۆی لە هەموو کەس «دوور ئەندێش» ترە.

نامە بۆ نوێنەر

برای بەڕێزم جەنابی لایەنگر دۆست

نوێنەری خۆشەویست و دڵسۆزی شارەکەمان لە مەجلیس

دوای سڵاو و ڕێزێکی تایبەت، هەر وەکی بۆ خۆشت ئاگاداری، لە کاتی هەڵبژاردندا ئەوەندەم نەڕاندبوو کە هیچ شایەرێك لە شایی دەوڵەمەندان ئاوا دەنگی ناکەویٚ و – دوو لە ڕووی جەنابت – وەك کەڵەبابی پاشەوڵ چەور کراو، مانگێکیش دوایە، نووزەم دەر نەدەهات. منەتیش ناکەم و بەئەرکی سەر شانی خۆمی دەزانم. غایەتێکی ئێستا کە داری ئاواتمان هاتووەتە بەر منداڵە گەورەکانم هەموو کاری شیاوت پیٚ سپاردوون، عەبەی کوڕم کە پاشە بەرەیە و هێشتا قوتابخانەی ماوە، هیچ کارێکی بەدەست نییە. جا تکایە بۆ ئەوەی دوژمنمان پیٚ خۆش نەبیٚ و ناحەز پێمان پیٚ نەکەنیٚ، دەستوور بفەرمووی هەتا دەرسی تەواو دەبیٚ، بیکەنە چاودێر (مۆبسیر)ی کلاس.

ئیتر سپاس

برات: محە کەساس

بزن و کتێب

هـەزار ڕەحـمـەت لـە قـەبری قـەدیمییـان″ دەڵێن سی چل ساڵ لـەوە پێش بـەڕەحـمـەت بـێ، پـوور مـرۆت بـزنـێك دەدا بـەدوو تـمـەن و حـوکـم لـە خوشکەزایەکی دەکا بچێ بەو پوولە لە بازاڕ مانگایەکی تەڕەزەن و دوو باتمان قەند و گەروانکەیەك چای بۆ بکڕێ. خوارزاکەی بەتەوسەوە پێی دەڵـێ: ئـەی پـووری بـاقـیـەکـەی؟ پـوور مـرۆت دەڵـێ: بـێ بـەڵا بی، خۆ باقییەکەی ناتخوا، لە گیرفانتی نێ و بۆم بێنەوە.

***

پــەڕاوێز: خــوێنــەری خــۆشەویست مــەبــەست لــە نــووسیــنــی ئــەم سەرگوریشتەیە، تەنیا گێڕانەوەی قسەیەکی خۆش، بۆ زاخاوی مێشك و کرانـەوەی دڵ بـوو و بـەس. ئـەگـەر کـەسێك پـێی وابـێ مـەنـزوورمـان لـە کـتـێبـەکـەی کـاك مـحـەمـمـەدی ڕەمـەزانییـە کە نـاوەندی بڵاوکردنـەوەی ″محەممەدیی سەقز″ لە تیراژی دوو هەزاردا چاپی کردووە و لە پێشەکیدا جـێی دوو هـەزار، تـەنیـا پێشکـەش بـەنۆ نـەفـەر کراوە″ هـاشاولیـللا، گـەلێ بەهەڵەدا چووە و دەیهەوێ عاسمان و ڕێسمان لێك بەستێ و دڵی لە ئێمە بێشێنێ. دەنا بزن لە کوێ و کتێب لە کوێ!؟

***

پــەڕاوێزی پــەڕاوێز: هـێنـدێك کـەس سێ بـەسێ تـەڵاق فـڕێ دەدەن و بەسوێندانەوە ڕەش دەبنەوە و دەڵێن: بەدینی محەممەدی! ئەگەر کتێبەکە چـوار هـەزار نـەبـێ، لـە سێ هـەزار بـەرگێکی کـەم نییـە. وەبـاڵ بـەستۆی خۆیـان.

عەسری شاعیر

پیاو ئەگەر ڕیشی سپی نەبوو و چاویلکەی زەڕەبینیی لەچاو نەکرد و گۆچانێکی حەیزەرانی– جا با بۆ ئیفادەش بێ – دەست نەدایە، با شکسپێر و فیردەوسییش بێ، کەس تووی بە کڵاوی ناپێوێ و قسەی دوڕ و گەوهەریش بێ، بەهێندی ناگرن و گوێی نادەنێ.

هەڵبەت من خۆم ناهێنمە ڕیزی شکسپێر و فیردەوسی، ئەستەغفیروڵڵا! بەڵام خۆ ئەوەندەم سەر و بنی کتێبیان کردووە کە بزانم، کێش لە شیعردا بەقەد مانا گرینگ نییە و شاعیر نابێ مانا لە پێناو وەزندا بفەوتێنێ و بۆ ڕاستکردنەوەی کێشەکە، چاو لە مانا بنووقێنێ. دیارە کاری وا خەتایە و بگرە خەیانەتیشە. کەچی بەداخەوە مامۆستا «فەرامەرزی» ئەو بنەما گرینگەی لەبەر چاو نەگرتووە و لە شیعرێکی دیوانە سێ سەتمەنییەکەیدا (کە هەرسێ سەت کەلیمەش دەبێ و هەڵگری ڕاستەقینەی قسە و تمەنە) بۆ ئەوەی وەزنی شیعرەکە تێك نەدا، بەجارێك خۆی لە مانا نەبان کردووە و دەفەرموێ:

«شاعیر هەورە و

شیعر باران

ئەم بەهارە پڕ باران و گرمەی هەورە

بڵێی ساڵی نالی نەبێ؟»

دەجا ئەگەر کێش ئیزنی دابا، منداڵێکیش دەزانێ دەبوو مامۆستا فەرامەرزی ئەو ساڵە، ساڵی شێخ ڕەزا نێو بنێ، نەك نالی.

دزی ناشی

ئەو قەدەرە، مامۆستا شەریفی ″ملوانکەی شین″، لە پەنا پڕوپاگەندەی خۆ ناساندنی!

کاندیداکان و ئاگاداریی سەرە خۆشیی بەڕەحمەت چووان! بانگەوازێکی بەدار و دیواری شارەکان دا بڵاو کردووەتەوە.

کە گۆیا کتێبەکەیان لێ دزیوە و بێ ئیزنی ئەو لە چاپیان داوەتەوە و بڵاویان کردووەتەوە.

بۆ بەڵگەش گوتوویە بەوەڕا دەزانم، کە تەواو نەیانتوانیوە لاسای چاپە ئەسڵییەکە بکەنەوە و جیاوازیی نێوان چاپەکان ئاشکرایە. جا داوای کردووە کوڕ گەل قۆڵی لێ هەڵماڵن و ئەو دزە نامەردەی پێ بناسێنن.

هەڵبەت من نە پسپۆڕی کاری چاپەمەنیم و نە لە ناسین و ناساندندا! سەر ڕشتەم هەیە، بەڵام بۆ دۆزینەوەی دزەکان بەش بەحاڵی خۆم وەك ڕێنوێنییەك ئەوەندەم لە دەس دێ، کە بەپێی بەڵگەی خودی مامۆستا شەریف، ئەوە بڵێم: کە : دزەکان ناشی بوون و لەوەدا هیچ شك و گومانیشم نییە.

culture

سەد ڕەحمەت لە قەبری ئەو کەسەی گوتوویە: « نەداریی ماڵی، نەداریی فەرهەنگیی بە دواوەیە» بەڕاستی وایە و هیچ شك و گومانی تێدا نییە.

هەڵبەت من کارم بەوە نییە فەرهەنگ بە چی دەڵێن و چ شتگەلێك دەگرێتەوە و ئەو باسە با زانایانی فەرهەنگ ناس بیکەن کە باشتری لێ شارەزان.

بەڵام ئەوەندە دەزانم کە زمان سەرەکیترین دیاردەی هەر فەرهەنگێکە و ئەگەر زمان لە ناو بچێ وردە وردە دیاردەکانی تریش بەدوویدا ئاوا دەبن و لە زمانە بێگانەکەدا دەتوێنەوە.

کە پێموایە لە ناوچوونی زمانیش بەپێی گوتەی کابرای گۆڕین، پێوەندیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ نەداریدا هەیە.

بۆ وێنە ئەو کەسانەی لە زمانی خۆیاندا ئەوەندە شارەزا نین! کە فێری منداڵەکانیانی بکەن و زارۆکانیان بەزمانێکی بێگانە ڕادێنن، ئەگەر ئەوەندەیان دەست ڕۆیشتبا دیوانێکی حاجی قادر بکڕن (هەڵبەت کۆیی نەك شامی!) پێتان وانییە هەرگیز تووشی ئەو کۆسپە گەورەیە نەدەبوون؟!

ڕاز

مامۆستا محەممەدی قازی ٢٤ی سەرما وەرزی ٧٦ی هەتاوی کۆچی دواییی کرد.

(ڕووبەرگی سروە. ژ ١٣٩)

٢٤ی بەفرانباری ٧٦ دڵی وەرگێڕی مەزن، محەممەدی قازی لە لێدان کەوت.

(ئاویەر. ژ٢)

مامۆستا محەممەدی قازی لە ڕۆژەکانی ئاخری ڕێبەندانی ٧٦، کۆچی دوایی کرد.

(ئاوێنە. ژ ٣٦)

لێرەدا لە زانایان، ئەدیبان، وێژەوانان، مێژوونووسان، توێژکاران، ڕۆژهەڵات ناسان، لە ڕێکخراوە فەرهەنگییەکان، لە بنکە ئەدەبییەکان و خۆلاسەی کەلام لە تەواوی قەڵەم بەدەستانی دڵسۆز و مامۆستایانی کارامە دەگێڕمەوە کە پیاوەتی بکەن و قۆڵی هەوڵ و هیممەت هەڵماڵن و ڕۆژ و مانگی کۆچی دوایی وەرگێڕی مەزن، مامۆستا محەممەدی قازی، بۆ تۆمار کردن لە مێژوودا ڕوون کەنەوە.

چۆن پێم وایە ئەگەر ئێستا ئەو کارە وەپشت گوێ خرێ و ساڵێك بەسەر کۆچەکەیدا تێپەڕێ، تازە بەئیفلاتوونی حەکیمیش مێژووی دەقیقی کۆچی دوایی ئەو خوالێخۆشبووە دیاری ناکرێ و ئەو گرێ پووچکەیە هەرگیز ناکرێتەوە و هەتا هەتایە وەك ڕازێك دەمێنێتەوە. هەڵبەت پیاو لە هەق لانەدا، ڕۆژنامەوانانی بەڕێزی سروە و ئاوێنە و ئاویەر، خودا دەوامی عەمریان بدا، بە هەوڵ و تێکۆشانی بێ وچان و ماندوو نەناسانەیان، بەشێکی گرینگی مەسەلەکەیان ڕوون کردووەتەوە و ساڵەکەیان دیاری کردووە کە بەمەعلوومی ٧٦ی هەتاوییە.

کێبەرکێ

بەم جۆرە لە تەواوی ئەو کەسانەی عیلمی جەفر و ڕەمڵ دەزانن و بەئامێری ئوسترولاب کاریان کردووە و لە ڕیازیاتی قەدیمدا شارەزان و کەرەسەی زیج بەباشی بەکار دەبەن، داوادەکەم. ئەو ڕستەیەی خوارەوە کە لە حەوتەنامەیەکی خۆماڵیدا بڵاوبووەتەوە و – تازە کۆش نابێتەوە – مانا لێ دەنەوە و مەبەستی نووسەرەکەیمان بەزمانێکی ڕێك و ڕەوان بۆ ڕەوانەکەن و بۆ خەلاتەکەشی تەبەکێکمان نان بەقەرز لێ وەرگرن.

ڕستەی کێ بەرکێ: «نه مگر انانی که اشعار لورکا و شاندر پتوفی و... را بەزبان کردی نمی توانند و یا نمی خواهند؟ اشعار ژیلا حسینی را نیز بەزبان هایی که در ان فقط اشعار و نوشتەهای شاعران و نویسندگان غیر کرد را بەزبان کردی ترجمه می نمایند، مبادرت بەاین کار کنند.»

ڕەنگە خوێنەرانی خۆشەویست داوای نێو و نیشانی وتارەکە بکەن و بڵێن تا پاش و پێشیڕستەکە مەعلووم نەبێ، نازانن مانای چییە. بەلام لازم نییە خۆ بۆ دەقی وتارەکە ماندوو کەن. چوون ئەگەر پاش و پێشی! مەعلووم با، نە ئێوەمان تووشی زەحمەت دەکرد و نە ئەو زەرەدەشمان لە خۆمان دەدا.

بەختەوەری

بەبڕوای من دروست نییە برا کوردەکانی باشوور گلەیی لە بەختیان بکەن و خۆیان بەدبەخت و چارە ڕەش بزانن. چون بەختەوەرترین نەتەوەی دنیان. ئەوە نەبوو کە لە دەست سەددام وە زاڵە هاتبوون، بۆ دەوڵەتێك دەستەو دوعا بوون؟ دەی ئێستا لە سایەی حەمدی خودا و هیممەتی گەورە پیاوانەوە، لە خودای بەزیاد بێ، بەجێی دەوڵەتێك دوو دەوڵەتیان هەیە.

نامه

برای خۆشەویست، میستێر جوفلی جێڕ، سەرۆکی بەڕێزی کۆمپانیای ترۆمبیل سازیی جیفڕکی سوئێد.

وێڕای سلاو و ڕێز، ماوەی مانگێکە، برادەرێکی کوردمان بەنێوی کاك (حەمەی خولەی کەڕێزەکەن) کە گوایا لە وڵاتی ئێوە پەنا بەرە، بۆ سەردان هاتووەتەوە کوردستان و ماشێنێکی لە کۆمپانیاکەی ئێوەڕا دەگەڵ خۆی هێناوەتەوە.

بەڵام کە ڕۆژانە دە دوازدە سەعاتێك بەشەقامەکاندا مەشقە جاشکەی پێ دەکا، چراکانی بەردەوام پتە پتیانە و ئەو بەستەزمانە بۆی ناکوژێنەوە، کە هێندێك کەس پێیان وایە، خودای نەخواستە بۆ فیز و ئیفادە وا دەکا و دوعای بەخێر بۆ کەس و کاری دەنێرن. هێندێکیش دەڵێن: کلاویان لەسەر ناوە و ماشێنی عەیبداریان لە مل پەستاوتووە. جا ئێستا تۆ قەبرێکی ئەو «ئۆلاف پالمە»یەی چۆتێ، بەزەحمەتی مەزانە و سوڕی ئەو کارەمان بۆ ڕوون کەوە، چون ئێمەی ڕۆژهەلاتی لە سەیری ماشێنی سوئێدی و باسوخواسی پەنا بەرە میوانەکان زیاتر، چ کار و سەر قالیی تر شك نابەین.

لە کۆتاییدا لێرەوە هەتا ستۆکهۆڵم، سلاوی هاوکارەکانت دەگەیەنم و دەست و چاوی ورد و درشتیان ماچ دەکەم.

بەسپاسەوە براتان ئەحمەدە سوور
(نوێنەری بێکارەکانی کوردستان)
٢٠ی حوزێرانی ٢٠٠٤

وەڵام

بـرای خۆشەویست کـاك ئـەحمـەدە سوور، نـوێنـەری بـەڕێزی بێکـارەکـانـی کوردستان!

وێڕای سڵاو و ڕێز نامەکەت گەیشت و لە وەڵامیدا دەبێ عەرزت کەم کە لە بـەرژەوەنـدی کـۆمپـانیـاکـەمـاندا نییـە کڵاو لـەسەر کـەس بـنێین و مـاشێنی عەیبداری پێ بفرۆشین، ئەوە یەك. دوامینی ئەوەش ئەو برادەرەی باست کردووە، بەخۆی و بەخێزانیەوە زۆر زەحمەتکێش و بێ ئیفادەن و وێ ناچێ ئەو کارەیان بۆ فیز لێدان و خۆڕانان بێ. چون ئەو کارانەی قولە ڕەشەکان دەعێیان ناهێنێ بیکەن، ئەوان بەڕوویەکی خۆشەوە وەك گوڵ بەڕێوەی دەبەن و لێرە «ئاغا حەمە» ئیشی خاوێنکردنەوەی ڕەهەندی ئاوەڕۆیە و خێزانی (Baby sitter)ە پەرۆ و پاڵی منداڵمان بۆ دەشوا و هێندەمان خۆش دەوێن، زۆر جار بۆ دەسخۆشانە جلە کۆنی خۆمانیان دەدەینێ لەبەری دەکەن.

جا بەو پێیە هۆی پتەپتی چرای ترۆمبێلەکە، نە عەیبی کۆمپانیایە و نە فیز و ئیفادەی خاوەنی.

بەڵکو وێ دەچێ هۆی لێ نەزانینی ئاغا حەمە بێ، ئاخر پیاو لە ڕەهەندی ئاوەڕۆدا خۆ دەرسی ئەلەکترۆمیکانیك فێر نابێ! دەی ئەو بەستەزمانە گوناحی چییە؟

لە کۆتاییدا منیش دەمەوێ ئەو گلەییەتان لێ کەم کە ئێوە بۆ ئەوەندە نەتەوە پەرستن و ئەوی بەڕاڕەوی تووشی بوون بەزۆری دەیکەن بە کورد؟! خۆ ئەو بەڕێزەی باست کردووە لە لای ئێمە دەڵێ فارسم و لە تاران لە دایك بووم. تەنانەت دەڵێ یەکێك لە شازادەکانی قەجەر مامانم بووە و نێوکی بڕیوم.

بەسپاسەوە براتان جوفلی جێڕ

(سەرۆکی کۆمپانیای جیفرکی سوئێد)

٢٤ی ئووتی ٢٠٠٤

قسەکەت بەشەکر دەبڕم

گاڵتە لەگەڵ نووسەران

* جەلال مەلەکشا: چەند کەڵە شاعیری فارس بە نێوی شاعیر و نووسەرێکی سەرکەوتوو پەسندیان کردبووم.

بەو حاڵەشەوە کە ڕووم لە ئەدەبیاتی کوردی کردووە، پەژیوان نیم.

* خەیلێ مەمنوون.

* محەممەد حەمە باقی: (ناپلیۆن بە گۆتە): هەتا لێرەن، ئەبێ هەموو شەوێ بچنە دیتنی شانۆنامەکانی لای ئێمە، پێشتان خراپ نابێ پیادە کردنی هەندێ لە شیوەن نامە باشەکانی فەڕەنسایی ببینن.

* یەکێك لە بەڵگەکانی بلیمەتیی گۆتە، حاڵیبوون لەو فەرمایشتەی جەنابی ناپلیۆنە.

* لەتیف هەڵمەت: فارسییەکەم ئەوەندە قەوی نییە...

* کە لەو شیعرەی نیزامی دایك برامان حاڵی بم:

لاف از سخن چو دُر توان زد　　ان خشت بود که پُر توان زد

* مستەفا ئێلخانی زادە: وەك من لە شیعرەکانی جەنابتان (لەتیف هەڵمەت) تێ گەیشتبێتم.

* جا ئەگەر تۆ لە شیعرەکانی نەگەی، کێ تێی دەگا؟

ئەی نەتبیستووە دەڵێن: شاعیرێ کە شاعیرێ دەبینێ، خۆشی لە شیعرەکانی دێ.

تذکرة الاصدقاء

آن شیفته‌ی پست و ریاست، آن دایره‌ی حسن و لیاقت، آن طالب تمامی، آن در تلّون قدامی، مولانا شیخ خیرالله غلامی – کثر الله امثاله[۱] – از اجلّه‌ی[۲] روزگار بود و امثال او بسیار بود.

گویند در تهور چونان حسام بران بود و برای دایره‌ی خویش جناح طیران بود. و در خدمت به قاطبه‌ی پله‌دار بی قرار بود و بدان پایدار بود و در فن فصاحت سرآمد روزگار بود و اگر به وقت تکلم تپق زدی، برای دفع چشم زخم بود و لاغیر.

نقل است که موعد ایشان نیك ناموثوق بود، چه مولد ایشان به قرب سوق بود و در خبر است: شر البلدان اسواقها.

نقل است که یك بار وی را گفتند: از چه مدام بند ازار بالا کشی و دست بر سر؟ گفت: تا خاطر آسوده آید به پا بودن آن و به جا بودن این و بدین صلابت اجابت نشده است، مر هیچ احد الناسی را از خلایق الی یومنا هذا.

نقل است که سخت مآل اندیش بود و یك بار به صلاح یکصد و هشتاد درجه دوَرَان کرد. سبب جستند، گفت: زاویه‌ی صد و هشتاد درجه خط راست کند و این تنها راستی بود که از وی حادث شد.

نقل است که معایب بسیار داشت از محاسن ته‌ریشی.

نقل است که گفت: «خیار سبز است و ماست سپید و آب ارغوانی و هر آن کس که زبان دهد، نان دهد.» واین همه از علوم لدنی وی بود که تا بود - غفر الله ذنوبه – احدی وی را به مکتب ندیده بود.

گویند همو به وقت توکیل، چهل شب تمام نخفتی و نخوردی – از

خانه‌ی خود – و مدام دست به دعا برداشتی که: خدایا؛ فلان را وکالت و مرا سمتی عطا ..... و چون به عطای سمت رسید؛ ادای فعل مثبت فراموش کرد و شایع است این نسیان. از فرط هیجان و خوش خوشان بود، و بعضی گویند از قلت ادب. والله اعلم.

پس به جهه ریاضه مذکور دعایش مستجاب افتاد و شد آنچه شد؛ چه او از خواص مستجاب الدعوه بود و در فعل خود اسوه.

نقل است که در آن حال وی را پرسیدند: اگر بر مولایت هزیمت افتد چه کنی؟ گفت: I'll change my line که او ....[٣] مردی بود، نیك کار کشته از احبار و به‌هر دو زبان سخت مسلط و همی دانست چه گونه نان توان خوردن به وقت. پس به سبب حب الاثنین فوق الاشعار، دائم و قائم در حلقه‌ی درویشان مجتهد بود و آویزه‌ی خویشان مستعد، تا خدایش[٤] به هر دو غنی گردانید.

تەنز.....

١– در بعضی نسخ کلمه‌ی (کثر) با سین آمده؛ لابد ناسخ بی سواد بوده است.

٢– لطفا لام باهره لغت (اجله) با غنه تلفظ نشود والا غلط می باشد.

٣– در نسخه‌ی اصل کمینه لغتی بود که نیك با دید نیامد، شاید پیشوندی بوده باشد.

٤– در بعضی نسخ مولایش ثبت شده است.

ناوەڕۆك

تەنز ٥
شێوە و ئامرازەكانی تەنز ١١
قەیرانی ئەدەبی ٣٣
زانایانی ئەو سەردەمە ٣٦
دیوانی حافز و تەوژمی خەیاڵ ٤١
تەنزێكی تاریخیی ٤٧
زمانی ئۆردوو ٥٤
فیلناسی ٥٥
ژینامە ٥٦
غەزەلی حافز ٥٧
هونەرمەند ٥٨
قەسیدە ٦٠
بانگەواز ٦١
هاوار ٦٢
بێ سەوادی ٦٣
جوامێری ٦٤
دوور ئەندێش ٦٥
نامە بۆ نوێنەر ٦٦
بزن و كتێب ٦٧
عەسری شاعیر ٦٨
دزی ناشی ٦٩
culture ٧٠
راز ٧١
كێبەركێ ٧٢
بەختەوەری ٧٣
نامە ٧٤
وەڵام ٧٥
قسەكەت بەشەكر دەبڕم ٧٦
تذكرة الاصدقاء ٧٧